

KRIJGGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING
DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN:

(*Vervolg van N°. 3, bladz. 148.*)

Na de kennismaking met deze twee hoofdpersonen zou men zich misschien voorstellen, dat de verhouding der Fransche troepen tot onze Republiek in 1799 weinig te wenschen overliet. Toch zou dit niet juist zijn. Niet alleen bracht hun verblijf een zwaren financieelen druk; doch meermalen en vooral tijdens de vijandelijkheden gingen de Franschen in hunne eischen veel verder, dan de overeenkomsten hun toestonden. In een brief van JANSSENS aan den A. v. O. (1), korten tijd na de capitulatie geschreven, worden alle grieven opgesomd. De aanhef daarvan is aldus:

Van den aanvang af dat de Fransche troepen volgens een plechtig tractaat in onze soldij zijn geweest, was het bezwaarlijk van hunne zijde de overeenkomsten te doen vervullen. Thans is het niet alleen moeilijk, maar onmogelijk. Denk niet, Burger Agent! dat ik in staat ben al Uwe bevelen of de besluiten van het Gouvernement uit te voeren. Onvermoeide, doch krachteloze efforts worden er toe aangewend. Ik doe wat ik kan, maar ik kan niet doen, wat ik doen moet.

De articles convenus zijn onvolmaakt; maar wat zou het helpen, al was er alles bij voorzien. Slechte wetten, die uitgevoerd worden, zijn nog beter, dan de volmaakste, die zonder kracht zijn. Als men zich — als het Gouvernement zelf — zich tegen eene infractie op de overeenkomsten verzet, zoo wordt het niet eens gehoord; men verwaardigt zich niet te antwoorden, dan om te zeggen, wat men wil en hoe men het wil.

Daarna geeft hij uitvoerig — te uitvoerig om hier over te nemen — de verschillende grieven op. In een later schrijven (2), waarin een voorstel wordt behandeld, hoe de inrichting zou moeten zijn van een hulpkorps van 10.000 man, indien het Fransche Bewind er in toestemde de 25.000 man tot dit aantal terug te brengen, worden die grieven als volgt saamgetrokken:

(1) Secret Verbaal van den A. v. O. JANSSENS aan PIJMAN, 26 October 1799.

(2) Relatieven tot de secreete notulen van het U. B. 21 November 1799.

De bezwaren van het Bataafsche Gouvernement over de Fransche armee op deszelfs grondgebied kunnen gebracht worden tot drie hoofdzaken: de verre-gaande kostbaarheid van de inrichting, de menigvuldige abuizen in de administratie en de independentie van dezelve van het Bataafsche Gouvernement.

Tot het eerste behoort: 1°. het aantal troepen, 2°. de onevenredige états-majors, 3°. de bijkomende extra-ordinaire generaals en auxiliaire officieren, 4°. de veldpost, 5°. het fourneeren in natura van gemeubileerde hotels voor den Generaal en chef, den Inspecteur-Generaal, den Chef d'Etat-major en den Commissaire Ordonnateur en chef.

Tot het tweede:

- 1°. dat er altijd oneindig meerder troepen betaald worden dan er zijn;
- 2°. dat vele officieren zich in hooger rangen laten betalen dan zij inderdaad bezitten;
- 3°. dat niet altijd dezelfde troepen blijven, maar welgekleede en gewapende worden weggenomen en door andere vervangen, die dan opnieuw en binnen den tijd moeten voorzien worden;

- 4°. dat de revuën schandelijk geschieden en veelal maanden te laat inkomen.

Tot het derde:

- 1°. dat er eene krijgsmacht zich in het land bevindt zonder in den eed van getrouwheid aan het Gouvernement te staan of aan deszelfs bevelen onderworpen te zijn;

- 2°. dat de Generaal troepen kan laten marcheeren en in garnizoenen plaatsen niet alleen zonder voorkennis, maar zelfs tegen den zin van het Gouvernement;

- 3°. dat er eene post bestaat, eigendunkelijk ingericht, en niet onderworpen aan de politie van dit land.

Onder de »extraordinaire Generaals,» waarvan hierboven wordt melding gemaakt, is eenigszins te rangschikken de Inspecteur-Generaal. Deze kwam niet voor in de *articles convenus*; doch schijnt hier langzamerhand burgerrecht te hebben verkregen; zelfs had hij, zooals wij gezien hebben, een hotel op gouvernementskosten weten te bemachtigen. Van deze betrekking kan men zich het best eene voorstelling maken, indien men de aanvoering, zooals die bij ons bestaat, onder twee personen verdeelt en aan den een uitsluitend het militair commando, aan den ander het inspecteeren opdraagt. Zoo bijv. schrijft DARDENNE den 5den Februari 1799 aan den Inspecteur-Generaal TILLY:

Le général en chef me charge de vous prier de lui communiquer des renseignements sur l'état actuel de l'armement des troupes françaises, soumises à votre inspection, et de lui faire part en même temps des moyens à employer pour compléter le déficit, vous observant que le Ministre de la Guerre vient d'ordonner le mouvement de 6 à 7000 conscrits que nous attendons de l'armée de Mayence.

Toch was deze Inspecteur-Generaal aanvankelijk niet boven de sterkte, daar van de drie divisiecommandanten, DESJARDINS (*Bergen-op-Zoom*), REUBELL (*'s-Gravenhage*) en GOUVION (*Utrecht*) slechts de beide eersten den rang van Divisie-Generaal hadden, en er behalve den laatste nog slechts 5 Brigade-Generaals waren: PRÉVOST (*Rotterdam*), BARBOU (*'s-Hertogenbosch*), OSTEN (*Middelburg* of kamp bij *Westkapelle*), RIVAUD (*Breda*) en LAROCHE, die gedetacheerd was bij het leger van *Mainz*. De Brigade-Generaal SEROUX was commandant van de Artillerie en de *Chef de brigade* SAINT-JULIEN commandant van de Genie. Den 10den September kwam de Divisie-Generaal KELLERMAN als Inspecteur-Generaal, ter vervanging van TILLY.

Nauwlijks was evenwel in *Parijs* de tijding van de landing der Engelschen bekend geworden, of men achtte het noodig het bovengenoemde aantal generaals, dat ook wel wat weinig kan worden geacht voor 25.000 (of eigenlijk voor 17.000) man, te vermeerderen met 3 Divisie-Generaals VANDAMME, BOUDET en MORLOT en 6 Brigade-Generaals GIROT, d'HENNISDAL, FUZIER, PACTHOD, SIMON en DAVID.

JANSSENS, die van DROLENVAUX aanschrijving kreeg, dat aan die generaals de wagens of karren moesten worden verstrekt, die hun volgens hun rang toekwamen (1), schreef daarover aan den A. v. O. (2):

De Chef de l'Etat-major behoorde te worden verzocht op te geven, welke generaals en verdere officieren, bij den staf geëmployeerd, eigenlijk tot de drie divisien in onze soldij behooren en die er en vertu des articles convenus zijn kunnen. Alle die, deze articles convenus overtreffende, aanwezig zijn, behoorden door de Fransche Republiek te worden onderhouden; want weinige in het goud geborduurde citoyens kosten de Bataafsche Republiek zeer veel.

Maar er was niets aan te doen; die in het goud geborduurde citoyens deden eenvoudig, alsof ze hier thuis waren. De Commissarissen van het kantoor van inkwartiering en expeditie te *Amsterdam* wendden zich tot JANSSENS met de vraag, of aan de generaals, die in *Amsterdam* waren aangekomen, logement, enz. moest worden gegeven. Deze antwoordde, met een beroep op de bestaande reglementen, in ontkennenden zin. Daarop ontving hij het volgend schrijven terug (3):

De informatie, welke Gij aan ons gegeven hebt, aangaande het logement van al de officieren heeft weinig kunnen helpen. Men kent geen articles convenus meer. De taal, met welke de vorderingen gedaan worden, is thans geheel anders als te voren. Nu hoort men niets anders dan: ik wil dit of dat; wij beleven een tijd van oorlog, en dus moet aan onze begeerte voldaan worden. De Municipaliteit heeft moeten succombeeren en *permanent* logement moeten geven aan twee Generaals, een commandant de place, hunne aides

(1) Fransche correspondentie 1799. DROLENVAUX aan JANSSENS, 18 September.

(2) Correspondentie van JANSSENS met den A. v. O. 1799, 20 September.

(3) Gewone correspondentie aan 't Commissariaat 1799, 29 September.

de camp, secretarissen, domestieken, paarden; en of er nog wat aan ontbreekt, gisteren heeft zij den Generaal en chef der Russen (1) met een Fransch Luitenant-Kolonel en den aide-de-camp van wijlen den Generaal DAVID ook bij een burger moeten billetteeren. Wat is onze macht afhankelijk!

Ook omtrent de verwisseling der verschillende Fransche korpsen geeft JANSSENS' correspondentie volle licht. Den 1sten Mei 1799 deed DARDENNE aan den A. v. O. mededeeling, dat de Fransche Minister van Oorlog aan den Generaal BRUNE had doen weten, dat in overeenstemming met de wet van 28 Germinal (17 April) II., houdende maatregelen, om de aanvulling der verschillende korpsen te verzekeren, 9750 recruten op *Breda* zouden gedirigeerd worden, ten einde de troepen alhier voltallig te maken. JANSSENS lichtte den A. v. O. onmiddellijk in, dat ofschoon er geene 25.000 man op dat oogenblik in deze Republiek waren, door de komst van die *conscrits* het aantal ter onzer betaling staande manschappen verre dat cijfer zou overschrijden. Wij moesten er slechts ongeveer 5000 hebben en dan nog zouden de 1ste en 8ste halve-brigades, die sedert September 1798 uit ons land waren vertrokken, bij ons uit de sterkte moeten gevoerd worden.

Hierover wordt dadelijk naar *Parijs* geschreven. Zelfs DARDENNE vraagt aan zijn Minister van Oorlog in eene missive van 23 Floréal (12 Mei) »à lui seul», hoe hij met het overschietende gedeelte moet handelen. In een der brieven nu van JANSSENS aan PYMAN over dat onderwerp (2) komt het navolgende overzicht voor omtrent de Fransche troepen, in soldij der Bataafsche Republiek van af 1795:

De Infanterie heeft, terwijl de Franschen in onze soldij zijn, maar geringe verandering in de sterkte en organisatie ondergaan. Eene halve brigade is sterk 3235 man (ik vinde bij de eerste uitgekome ne articles convenus, daar het oude tarif de solde bij is, dat eene halve brigade maar zijn zou 2428 man. Ik ken geen wet, die deze sterkte wil).

In den beginne was een regiment lichte Cavalerie 1410 man sterk, eene compagnie Artillerie te voet 94 en te paard 76 man. De articles convenus hadden bepaald, dat er tien halve-brigades Infanterie zijn zouden, die niet compleet moesten zijn; anders hadden deze alleen opgeleverd een getal van 32350 man.

4 regimenten Huzaren of Jagers	5640 »
4 compagnieën Artillerie te voet	376 »
2 » » » paard	152 »
Gensdarmes	50 »
Guides	20 »

Totaal . . . 38588 »

Nimmer is mijns wetens bepaald, hoeveel aan ieder korps mankeeren zoude, om het gezamenlijk corps d'armée de 25000 man niet te doen te boven

(1) De Generaal HERMANN, die toen gevangen genomen was.

(2) Correspondentie van JANSSENS met den A. v. O. Brief van 13 Juni 1799.

gaan, en hieraan is toe te schrijven, dat er nu en dan meerder en ook minder geweest zijn.

. Met Ventôse de maanden van het 4de jaar (Februari—Maart 1796) is een regiment lichte Cavalerie van 6 eskadrons op 4 gereduceerd en het compleet van een regiment werd gebracht op 942; maar de meerdere aanwezigheids manschappen bleven als surnumerairen.

. In Thermidor 5de jaar (Juli—Augustus 1797) is de 3de compagnie van het 7de regiment lichte Artillerie verwisseld tegen de 4de compagnie van het 4de regiment. Den 1sten Vendémiaire 6de jaar (22 September 1797) is het 23ste regiment Jagers te paard naar Frankrijk geretourneerd en door geen ander vervangen. In Ventôse 6de jaar (Februari—Maart 1798) zijn 4 halve-brigades teruggetrokken en maar 3 voor in de plaats gekomen. . . . ; in dienzelfden tijd werden 2 regimenten Huzaren tegen 2 regimenten Jagers verwisseld.

Volgens de articles convenus behoorden wij 4 compagnieën Artillerie te voet te hebben; maar dit is niet gevolgd; men had twee complete compagnieën en 15 escouades, die samen 3 compagnieën uitmaken, dus 5, in het zesde jaar.

In Floréal (April—Mei 1798) heeft de Generaal JOUBERT laten komen de 4de en 6de compagnie van het 7de regiment Artillerie, benevens een en eene halve escouade van hetzelfde regiment. Deze waren te *Nijmegen*, toen wij de eer van de kennisgeving ontvingen en heeft het gezamenlijke van de Artillerie te voet gebracht op het equivalent van 7 compagnieën, 1½ escouade.

Nu verneemt men, maar niet officieel, dat de 1ste en 8ste halve-brigades onze soldij verlaten hebben, en de korpsen, die nu aanwezig zijn, voltallig gemaakt worden. Zooals bijna zeker binnen zeer kort wezen zal, zullen de gezamenlijke korpsen uitmaken het getal manschappen, in den mijne van den 13den dezer opgegeven, namelijk 26372 man (1).

Nadat de bovengenoemde 1ste en 8ste halve-brigades uit de sterkte van het Fransche hulpkorps waren afgevoerd, bleven ter betaling over de 15de, 42ste (Commandant de *Chef de Brigade* AUBRÉE), 48ste (ARNOULD), 49ste (PARADIS), 54ste (VARÉ), 60ste en 72ste halve-brigades Infanterie; de 5de, 11de en 16de (*Chef d'escadron* KOENIG) regimenten Jagers te paard; van het 6de regiment Artillerie te voet: van de 1ste compagnie de 5de escouade, van de 2de compagnie de 1ste escouade, de 5de compagnie geheel, van de 7de compagnie de 1ste, 2de en 3de escouade, van de 15de compagnie de

(1) JANSSENS aan den A. v. O. 13 Juni 1799.

De zeven halve-brigades Infanterie kunnen sterk worden.	22.645 man.
Drie regimenten lichte Cavalerie	2.826 »
Artillerie de ligne.	699 »
Lichte Artillerie.	152 »
Guides	50 »

Totaal. 26.372 »

Alhoewel eene menigte conscrits, alvorens zij bij hunne korpsen zijn, deserteeren, komen er nu dagelijks transporten aan, en veellicht zullen de troepen binnen zeer korten tijd voltallig zijn, als wanneer wij 1372 man te veel zouden hebben.

1ste, 2de, 3de en 5de escouade, van de 16de compagnie de 1ste, 2de, 3de en 4de escouade, van het 7de regiment de 4de, 5de en 6de compagnie geheel en van de 12de compagnie de 1ste, 3de, 4de en de helft van de 5de escouade; van de Rijdende Artillerie de 1ste compagnie van het 8ste regiment en de 4de compagnie van het 4de regiment; en de Guides van den Generaal BRUNE, waarvan de sterkte op 50 was gebracht, nadat alle Gensdarmes vertrokken waren.

De halve-brigades Infanterie telden 3 bataljons en een depot. Elk bataljon was verdeeld in 1 grenadier- en 8 fuselier-compagnieën. De compagnie Grenadiers bestond uit 1 kapitein, 1 eerste en 1 tweede luitenant, 1 sergeant-majoor, 4 sergeanten, 1 korporaal-fourier, 8 korporaals, 64 grenadiers, 2 tamboers — totaal 83 man; bij die der fuseliers was het kader hetzelfde, doch het aantal manschappen 40 meer — totaal 123 man. Met de staven der bataljons en van het korps bedroeg de geheele sterkte der halve-brigade 3235 man. Bij het depot, waarvan de formatie niet was vastgesteld, werden de recruten gekleed en uitgerust. Ook waren de werklieden daarbij ingedeeld (1).

Met betrekking tot de Artillerie bepaalde het reglement van 1 April 1792: »de veldartillerie wordt onderscheiden in reserve-geschut en halve-brigade-geschut; het reserve-geschut is samengesteld uit kanonnen van 12, 8 en 4 en uit houwitser van 6 duim (pouces); het halve-brigade-kanon heeft het kaliber van 4 duim.»

Aanvankelijk was bij elk bataljon 1 stuk van 4 duim ingedeeld; doch die vaste indeeling was in 1799 niet meer gebruikelijk; in alle legers was een zeker aantal stukken van 4 bestemd, om meer speciaal de bewegingen van de Infanterie te volgen (2). Bespanning had die artillerie in gewone tijden niet; werd zij op voet van oorlog gebracht, dan werden paarden en drijvers gerequireerd, aangeschaft of in dienst genomen.

De compagnie Artillerie te voet telde 1 kapitein commandant, 1 tweede kapitein, 1 eerste en 2 tweede luitnants, 1 sergeant-majoor, 5 sergeanten, 1 korporaal-fourier, 5 korporaals, 35 kanonniers der 1ste en 40 der 2de klasse, 2 tamboers. Voor de bediening van het brigade-geschut waren bij elke compagnie 30 *auxiliaires* van de Infanterie ingedeeld.

De compagnie Rijdende Artillerie telde 1 kapitein, 1 eerste en 2 tweede luitnants, 1 opperwachtmeester, 4 wachtmeesters, 1 brigadier-fourier, 4 brigadiers, 30 kanonniers der eerste, 30 der tweede klasse en 2 trompetters. Deze waren allen bereden. In hoeverre stukken en voertuigen bespannen waren, heb ik niet kunnen vinden. In een concept-brief, door JANSSENS den 26sten April 1799 aan den A. v. O. ingezonden, om door dezen aan

(1) DARDENNE aan GOUVION 9 Thermidor (27 Juli 1799): » Le dépôt ne comprendra que les élopés de tout grade, et les ouvriers. . . . Les ouvriers restant au dépôt, les recrues ne doivent y rester que jusqu'à ce qu'ils soient armés et habillés.»

(2) Fransche correspondentie. Ingekomen Stukken. SEROUX aan JANSSENS 9 Thermidor an 7 (ontvangen 27 Juli 1799).

den Franschen M. v. O. te worden gericht, komt betreffende de bespanningen het navolgende voor:

Les équipages du citoyen LANCHERE (dit was de Fransche aannemer, die de paarden moest leveren en voor hun onderhoud zorgen) sont actuellement portés à 749 chevaux; ceux de transport sont employés à celui des bagages des corps ou affectés à des services particuliers (dit zijn vermoedelijk de paarden, hiervoren genoemd in de vierde alinea van bladz. 137) et sur les 480, qui composent l'équipage d'artillerie, 400 seulement sont en activité, c'est-à-dire attelés et les 80 autres en réserve dans les dépôts ou infirmeries.

Den 17den Juli schrijft DARDENNE aan BLANCHARD: »Vous savez qu'à l'exception de l'artillerie légère nous n'avons pas un seul cheval pour remonter notre parc de campagne.»

Vermoedelijk waren bij elke compagnie Rijdende Artillerie 6 kanonnen en 2 houwitsers, voor elk stuk 3 caissons (bladz. 137) en nog eenige voertuigen.

De regimenten Cavalerie waren ingedeeld in 4 eskadrons en een depot. Elk eskadron, verdeeld in 2 compagnieën, bestond uit 2 kapiteins, 2 eerste en 4 tweede luitenants, 2 opperwachtmeesters, 8 wachtmeesters, 2 brigadierfouriers, 16 brigadiers en 192 ruiters. De staf van het regiment bestond uit 6 officieren en 24 onderofficieren en trompetters, waarvan 7 onberedenen. Daar ieder officier en ruiter één paard had, moesten er dus per regiment 38 officiers- en 897 troepenpaarden zijn.

Van bovengenoemde troepenafdeelingen waren op het oogenblik der landing, behalve de reeds vroeger opgegeven 1½ bataljon Infanterie en ½ compagnie Rijdende Artillerie (die in de *Départements réunis* gedetacheerd waren), niet in ons land aanwezig 2 bataljons van de 60ste, 2 bataljons van de 72ste halve-brigade en de vier veldeskadrons, zoowel van het 5de als van het 11de regiment Jagers te paard. In Maart 1799 waren die naar het leger van Mainz ter versterking gezonden.

Zooals boven reeds is medegedeeld (1), begint met het optreden van DARDENNE als Chef van den Generalen Staf een tijdperk aan te breken van voorbereiding tot den oorlogstoestand.

Er was aanleiding toe. Den 26sten Januari schreef TALLEYRAND aan den Franschen gezant alhier:

Paris le 7 Pluviose 7e année Rép^e.

Le Ministre des Relations Extérieures au Citoyen LOMBARD, Envoyé Extraordinaire de la Rép^e. française près la Rép^e. batave.

Citoyen, Le Ministre de la Marine est informé, d'après des avis qui lui sont parvenus récemment, que le Gouvernement anglais projette et prépare en silence une attaque contre le territoire de la Rep^e. batave; il a même lieu de croire que ces préparatifs sont particulièrement dirigés contre la Zélande

(1) *De Militaire Spectator*, 1891, bladz. 77.

et surtout l'île de *Walcheren* où il existe encore beaucoup de partisans du ci-devant Stathouder avec lesquels les Anglais entretiennent des intelligences et correspondent journellement.

Déjà le Ministre de la Guerre a transmis au Général en chef des troupes françaises en *Hollande* l'ordre de se tenir en mesure sur tous les points et de veiller surtout à ce que le port de *Flessingue* soit mis sur le pied de défense respectable et à l'abri des entreprises de l'ennemi.

Vous aurez soin de communiquer ces avis au Gouvernement batave et d'appeler toute son attention sur les moyens de déjouer encore une fois les tentatives hostiles de l'*Angleterre* (1).

Van andere zijde had ook het Bataafsche Gouvernement waarschuwingen ontvangen, die op een ander gevaar wezen. »Men spreekt» — zoo meldde BOURDEAUX, onze *chargé d'affaires* te *Berlijn* den 15den Januari 1799 aan den A. v. B. B. VAN DER GOES (2) — »van eene nieuwe gecombineerde onderneming van Russische en Engelsche troepen tegen de *Bataafsche Republiek*; dan de geruchten hieromtrent zijn totnogtoe zoo donker, en zoo onbepaald, dat men er niets met zekerheid van zeggen kan». Drie dagen daarna schreef de getrouwe berichtgever: »Heden verzekert men, dat de Russische Minister voorleden Zaterdag alhier gedeclareerd heeft de intentie van zijn Hof om gemeenschappelijk met *Engeland* (3) tegen *Frankrijk* te ageeren; zelfs wil men dat gedachte Minister de passage verlangd hebbe voor een korps van 45.000 man Russische troepen, die bestemd zouden zijn de Bataafsche grenzen te attaqueeren, terwijl deze onderneming door een Engelsche vloot zoude ondersteund worden.»

Werkelijk was den 29sten December 1798 te *Petersburg* een verdrag tusschen *Engeland* en *Rusland* tot stand gekomen, waarin *Pruisen's* medewerking bij voorbaat werd verondersteld. PAUL I beloofde den aanval van *Pruisen* tegen *Frankrijk* met een hulpkorps van 45.000 man te ondersteunen, waarvoor *Engeland* beloofde 225.000 £ als uitrustingssom en verder maandelijks 75.000 £ subsidie te betalen. FREDERIK WILLEM III was echter van zijn voornemen, om onzijdig te blijven, niet af te brengen (4).

DARDENNE's ijverig streven uit zich het eerst in zijn:

Rapport au Général en chef. 15 Pluviose (3 Februari).

. Tous les moyens de défense sont employés sur tous les points (5).

Le Ministre n'a rien à désirer à cet égard de la part du Général en chef, qui de son coté a beaucoup à désirer de celle du Ministre: la rentrée des

(1) Mr. G. W. VREDE, *Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie, Tijdsperk der Bataafsche Republiek.* Tweede deel. Eerste stuk. Bijlage I.

(2) *Idem*, bladz. 3.

(3) Vooraf zij hier medegedeeld, dat het verdrag tusschen *Engeland* en *Rusland* tot de uitrusting der expeditie tegen de *Bataafsche Republiek*, die in Augustus een aanvang nam, eerst den 23sten Juni 1799 gesloten is.

(4) HEINRICH VON SYBEL, *Geschichte der Revolutionszeit*, V, bladz. 237.

(5) Dit heeft alleen betrekking op Zeeland.

troupes envoyées en *Belgique* parmi lesquelles il y a 5 compagnies tirées de l'île de *Walcheren*. Il est à observer qu'on ne peut compter pour la défense des îles de la *Zélande* sur aucun secours du continent lors d'une descente, parce que les vents favorables aux Anglais pour y arriver nous sont contraires; il est donc essentiel d'y laisser en toute heure la force nécessaire à la défense.

Il est impossible d'augmenter ces moyens, si le Ministre ne donne des ordres pour la rentrée des troupes.

Il serait nécessaire que le Général en chef eut des moyens d'être instruit à temps et directement des mouvements que pourraient faire les Anglais.

Ces derniers le sont exactement de tout ce qui se passe dans ce pays; ils ont des partisans dans l'intérieur et on peut dire que les habitants des côtes, notamment les pêcheurs, sont stathoudériens.

L'armement de la troupe est dans le plus mauvais état; il faudrait environ mille fusils par demi-brigade, tant pour armer les conscrits que pour remplacer ceux à réformer.

La remonte de la cavalerie éprouve un besoin d'environ 900 chevaux.

L'approvisionnement des places fortes est encore un objet essentiel. Malgré les demandes réitérées le Ministre de la Guerre Batave n'a pas voulu encore donner de rapport officiel sur cet objet.

Le Général en chef doit s'attendre à des retards multipliés sans cesse, si dans toutes les demandes qu'il aura à faire au Gouvernement, il n'emploie la vigueur contre la lenteur naturelle des Bataves.

Hierin wordt tevens eenigszins de toestand geteekend, waarin de bewapening en de remonteering van het Fransche hulpskorps in het begin van het jaar verkeerde. Dienzelfden 3den Februari werd aan den Inspecteur-Generaal TILLY verzocht, de hoeveelheid paarden op te geven, die hij noodig oordeelde, om de Cavalerie zoo spoedig mogelijk op voet van oorlog te brengen; terwijl aan het U. B. een onderhoud werd aangevraagd voor den *Général en chef*, die eene gewichtige mededeeling had te doen. Den volgenden dag wordt aan DAENDELS gevraagd, om zoo spoedig mogelijk inlichtingen te geven over de strijdkrachten, die bestemd waren voor de verdediging van den *Helder* en het eiland *Texel*, zoowel aan Infanterie als aan personeel en materieel der Artillerie; terwijl aan TILLY wordt opgedragen rapport te doen over de bewapening (1).

In de conferentie van BRUNE met het U. B., waarop wij later terugkomen, wordt o. a. melding gemaakt van de verwachte aankomst van 8000 à 10.000 *conscrits*.

In bovenstaand rapport klaagt DARDENNE over het gemis aan medewerking van de zijde van het Fransche ministerie. Die klachten komen meermaalen voor. Zoo schrijft hij den 5den Prairial (24 Mei) aan DURUTTE te *Bergen op Zoom*:

(1) Zie boven bladz. 184.

Il est bien désagréable pour le Général en chef et moi de ne pouvoir depuis 3 mois obtenir du Ministre de la Guerre aucune réponse à plus de douze lettres pressantes sur divers objets. Enfin hier nous lui en avons expédié un tableau par un courier extraordinaire; il en coûtera 50 Louis à la République; mais peut-être aurons nous une réponse.

Nog sterker drukt hij zich uit in een brief aan BLANCHARD te *Farijs* dd. 7 Messidor (25 Juni). Hij legt ook aan dezen den toestand bloot, en meldt hem o. a. dat zich hier meer dan 100 officieren, geleiders van detachementen recruten, bevonden, aan wie JANSSENS steeds betaling weigerde, omdat zij niet tot het hulpkorps behoorden, en dat er bij het hoofdkwartier nog niets officieel van bekend was, dat de 1ste en 8ste $\frac{1}{2}$ brigades niet meer tot het hulpkorps gerekend werden (2). Daarna vervolgt hij:

Une telle insouciance ne mériterait-elle pas d'être dénoncé au son du tambour. Nous ne sommes guère plus heureux à la Haye sur les demandes que nous faisons pour mettre la troupe en état d'entrer en campagne, et pour nous défendre en cas d'attaque.

Vous m'avouerez que cela devient très dégoûtant et je vous assure que si je n'avais maintenant l'espoir d'un prompt changement, je ne suis pas assez insouciant pour continuer à servir comme chef d'état-major.

Men moet hierbij echter in het oog houden, dat het Fransche oorlogsbestuur zijne zorgen over nagenoeg half Europa moest uitstrekken. Door nood gedrongen, moest het hier zelfs met de eene hand nemen, wat het met de andere hand gaf. Het geheele jaar door werden nieuwe *conscripts* gezonden, die, op *Breda* en *Nijmegen* gedirigeerd, vandaar door den *chef de bataillon* MASSABEAU, *adjoïnt aux Adjudants-Généraux* en door den commandant van laatstgenoemde plaats, den Adjudant-Generaal MALHER over de verschillende korpsen werden verdeeld. Daarentegen werden, zooals boven reeds gemeld is (bladz. 189), in Maart 4 bataljons Infanterie en 8 eskadrons Cavalerie uit ons land naar het leger van *Mainz* gezonden.

Behalve het incompleet aan troepen was er ook gebrek aan geweren, karabijnen, sabels en paarden. In het eerstgenoemde heeft het Bataafsche Gouvernement gedeeltelijk voorzien, ofschoon het daartoe niet verplicht was. Het kaliber der Bataafsche was namelijk slechts iets grooter dan dat der Fransche geweren. Paarden moesten wij, volgens de bestaande reglementen, jaarlijks voor $\frac{1}{7}$ aanvullen; maar dit was op verre na niet voldoende.

In den brief aan den Franschen Minister van Oorlog, waarvan boven in het schrijven aan DURUTTE wordt melding gemaakt, komt o. a. voor (23 Mei):

. Le nombre absolument nécessaire serait de 4000 carabines et environ 500 sabres, le Gouvernement batave ayant ordonné dernièrement qu'on lui envoyât 600 de Solingen.

(2) Zie boven, bladz. 187.

. La quantité de 800 chevaux serait nécessaire pour la remonte des trois régiments de Chasseurs et de l'Artillerie légère. Le Gouvernement refuse à remplir ce vide, d'après le règlement français, qui n'accorde que le 8e (1) de l'effectif pour chaque année.

. Le 1er Commissaire batave pour les troupes françaises à la solde de cette République m'a dit qu'il présumait que son Gouvernement ne s'opposerait pas à une augmentation de dépenses reconnus utiles et non prévus par le traité fait entre les deux Républiques pour l'entretien des 25.000 hommes, si le Gouvernement français s'entendait avec lui à ce sujet; mais qu'on ne faisait aucune réponse aux demandes ni aux observations de ses agents.

Aan GOUVION, den commandant der 1ste divisie te *Utrecht*, wordt den 19den April door DARDENNE geschreven:

Vous demandez des armes Général; il serait sans doute bien satisfaisant pour tous de mettre les conscrits en état de servir la patrie; on peut encore donner des fusils, mais il n'y a en magasin ni pistolet, ni carabine, ni sabre.

Le Gouvernement batave ne peut s'en procurer et nous n'avons rien à opposer au raisonnement de sa part: »Il a été convenu que le Gouvernement français armerait ses troupes à la solde de notre République à la charge pour elle d'en payer le prix. Fournissez nous des armes, nous sommes prêts à les payer." Depuis longtemps on a fait des demandes infructueuses près le Ministre de la Guerre à *Paris*. Je vais prier le Général d'Artillerie de les renouveler.

Nog den 21sten Juli meldt MATTHIAS, een der revue-commissarissen, in zijn rapport over de inspectie van het 3de bataljon van de 49ste $\frac{1}{2}$ brigade te *Bergen op Zoom*: »On réclame à toute force les armes pour les conscrits, parce qu'on est très gêné avec l'exercice et il faut qu'un parti attend après l'autre pour se prêter des fusils." »

De ontbrekende geweren zijn, althans voor een groot gedeelte langzamerhand aangevuld, zoo door toezending uit *Frankrijk* als door verstrekking uit onze magazijnen.

In de completeering der paarden werd door het Bataafsche Bewind gedeeltelijk voorzien. Sabels en karabijnen ontbraken nog, toen de landing der eerste afdeeling Engelschen plaats greep. De loop der zaken en de toestand teekent zich het best in de navolgende officieele stukken.

DARDENNE aan den A. v. O. 10 Thermidor (28 Juli). Le Général en chef me charge de vous prier de représenter au Directoire Exécutif batave la

(1) Dit moet het $\frac{1}{7}$ zijn. Den 9den April schrijft JANSSENS aan den A. v. O.: »De remonte moet $\frac{1}{7}$ zijn. In den aanvang had men vier regimenten Cavalerie, twee comp. Rijdende Artillerie, 50 Gensdarmes en 20 Guides; dus zouden een jaar, nadat de troepen in onze soldij waren, er 545 hebben moeten gefourneerd worden, het tweede jaar hetzelfde en het derde 480 paarden, omdat het 23ste regiment Jagers te paard in dien tijd uit onze soldij is gegaan; dit jaar nu wijl er maar 3 regimenten en geen Guides zijn (de tegenwoordige Guides voor de Gensdarmes gerekend), zouden wij behooren te leveren 414 stuks." »

nécessité de compléter en chevaux nos régiments de Chasseurs; ils le sont en hommes; 300 par chaque régiment deviennent absolument inutiles pour la défense de cette République, n'étant ni armés, ni montés. Cette dépense que vous jugerez sans doute de la plus grande utilité dans le moment actuel n'est à proprement parler qu'une avance sur les remotes à venir et sur lesquelles vous pourrez en faire la déduction.

Nota van DARDENNE (1) dd. 11 Thermidor (29 Juli). Les circonstances impérieuses exigent que l'armée dans la République batave, dont l'effectif est de 18.702, n'ayant néanmoins présents sous les armes que 16.804 hommes, soit promptement mise en état d'entrer en campagne, que les places fortes soient armées et approvisionnées.

Le Général en chef a depuis longtemps vivement sollicité cette grande mesure, mais les décisions sont extrêmement lentes. Cependant la mise en état de défense d'un certain nombre de places est une opération qui exigera d'autant plus de temps que les affûts sont généralement mauvais, et qu'il y a très peu de rechanges dans les arsenaux.

L'armement et l'habillement de l'infanterie sont dans un état qui ne laisse rien à désirer.

Il en est de même de l'habillement des 5e, 11e et 16e régiments de Chasseurs qui sont au complet; mais il faudrait 1000 carabines, 500 sabres et 900 chevaux; le Gouvernement batave fournit tous les ans une remonte du 7e de l'effectif; celle de l'année courante est livrée; néanmoins le 5e n'en a que 660, le 11e 600 et le 16e 636, dont 60 ont été désignés il y a un an pour la réforme par l'Inspecteur Général.

Le Gouvernement batave consent à monter entièrement les 5e et 16e régiments de Chasseurs sous la condition que le Gouvernement français reprendra à la solde de la République le 11e de la même arme, et dont les 4 escadrons sont à l'armée du Danube; dans ce cas il faudrait donner une destination à son dépôt qui est à *Rotterdam*.

Le Gouvernement batave fonde son motif sur ce que 7 $\frac{1}{2}$ brigades complètes, 3 régiments de Chasseurs, 836 canonniers formeraient un total de 26.300 et quelques hommes au lieu de 25.000 qu'il s'est engagé à solder.

L'artillerie consiste en 717 hommes présents sous les armes, son effectif est de 836, officiers compris.

Het in dezen brief te kennen gegeven voornemen van het Bataafsche Gouvernement kwam den 5den Augustus tot uitvoering. Toen alle vertoogen omtrent de steeds aangroeiende sterkte der Fransche troepen door de aanhoudende komst van nieuwe recruten niets hielpen, ja, onbeantwoord bleven, besloot het U. B. uit eigen beweging te handelen. Het had reeds bij den steeds meer dreigend wordenden toestand, op aandrang van BRUNE en DARDENNE, blijk gegeven van goeden wil door den 23sten Juli het aantal paarden van den Franschen artillerietrein met 380 (2) te vermeederen en alzoo

(1) Deze nota komt niet in het correspondentieregister voor, maar afzonderlijk in het memoriënboek. Vermoedelijk is zij gericht aan BLANCHARD te *Parijs*, of aan den Franschen Minister van Oorlog.

(2) Volgens andere gegevens met 333.

op 860 te brengen en wilde die goede voornemens blijven toonen; doch door een energiek besluit wilde het tevens aan de Fransche Regeering te kennen geven, dat het in deze oogenblikken niet meer troepen wenschte te betalen, dan hier werkelijk aanwezig waren. Vele ingekomen berichten duiden op de naderende komst van den vijand; nu moest ook het Fransche hulpkorps in zijn geheel hier zijn, om mede de Republiek te verdedigen. Het besluit werd genomen, het 5de en 16de regiment Jagers te paard in alles te completeeren; doch de veldbataljons (1) der 60ste en 72ste $\frac{1}{2}$ brigades en de veldeskadrons van het 11de regiment Jagers te paard (die, zooals reeds gemeld is, in Maart ons land hadden verlaten) niet langer te betalen dan tot het einde van de loopende maand Thermidor, d. i. tot 17 Augustus. Aan den Franschen Minister van Oorlog werd hiervan kennis gegeven. Den 25sten Thermidor (12 Augustus) schrijft DARDENNE hierover aan BLANCHARD te *Parijs*:

Le citoyen DROLENAUX vous a fait part sans doute, Citoyen Ordonnateur, de l'arrêté du Directoire batave qui ordonne à son 1er Commissaire de cesser au 1er Fructidor de payer les 4 escadrons du 11e regiment de Chasseurs, 2 bataillons de la 60^e $\frac{1}{2}$ brigade et 2 de la 72e détachés à l'armée du Danube.

Hier j'en ai témoigné le mécontentement du Général en chef et le mien au Commissaire JANSSENS et au Ministre de la Guerre, observant que c'était déroger au traité et que préalablement ils auraient dû s'entendre avec le Gouvernement français. Ils m'ont répondu que jamais ils n'avaient pu obtenir la moindre satisfaction, pas même une réponse à toutes les demandes qu'ils avaient faites, qu'ils n'avaient pas d'autre moyen à employer que celui de refuser de payer.

J'ai répondu: maintenant vous ne payeriez donc plus que dix-neuf mille et quelques hommes, au lieu de 25.000 — qu'on nous donne 25.000 hommes, ont-ils répondu, nous les solderons. Le Gouvernement français nous a accordé cette armée pour soutenir notre révolution, et nous défendre contre nos ennemis du dehors; tant que nous avons pu nous en passer et qu'une portion a été utile à la cause commune, nous n'avons fait aucune objection; mais aujourd'hui que ce n'est que par les plus grands sacrifices que nous pouvons payer les armées de terre et de mer, que le territoire de notre République est menacé d'un prochain envahissement, ce qui nous cause des dépenses exorbitantes, faut-il donc que nous envoyons notre argent en *Helvétie*, à des hommes qui devraient être chez nous.

Je ne m'étendrai sur aucune réflexion à ce sujet; je me borne à vous dire qu'il serait intéressant sous plusieurs rapports qu'on renvoyât ces troupes ici. Le Ministre de la Guerre, s'entendant avec le Général BRUNE, celui-ci pourrait sous le prétexte vrai de protéger le territoire batave faire

(1) Bij besluit van 8 October 1798 waren de 3 bataljons van elke halve-brigade verdeeld in 2 veld- en 1 garnizoensbataljon; bij besluit van 2 Juni 1799 werd dit ingetrokken en de 3 bataljons op gelijke sterkte en formatie gebracht.

camper un corps de 10.000 hommes, qui sur le moindre avis se porterait à *Dusseldorp*; ce corps pourrait même être de 20.000 hommes, quand on sera tranquille sur l'objet de l'expédition qui se prépare en *Angleterre*.

Uit het voorgaande heeft men reeds kunnen opmerken, dat in 1799 vele jonge soldaten hierheen zijn gezonden. Reeds den 6den Februari schrijft DARDENNE aan MASSABEAU, *chef du dépôt des conscrits* te *Breda*, dat de Fransche Minister hem heeft medegedeeld, dat er 6000 à 7000 *conscrits* van het leger van *Mainz* zullen gezonden worden en hij vermoedt, verplicht te zullen worden, ook een depot te *Nijmegen* op te richten. In de brieven uit het correspondentieboek van DARDENNE vindt men verder aanhoudend mededeelingen omtrent de komst dier recruten. Daaruit blijkt ook, welk denkbeeld men zich moet maken van die zoo hoog geroemde geestdrift, waarmede de zonen der groote Republiek naar de grenzen trokken, en op welke onverantwoordelijke wijze departementale en gemeentebesturen met de lichteningen te werk gingen.

Den 4den Maart komen 34 man te *Nijmegen* aan van de 55, die uit *Mainz* vertrokken waren; de rest was onderweg gedeserteerd; den 12den Maart wordt naar *Mainz* geschreven, dat op 100 van daar in twee gedeelten afgezonden manschappen 32 gedeserteerd zijn; twee dagen later wordt aan MALHER te *Nijmegen* gemeld, dat weder 200 man uit *Keulen* zullen vertrekken. Hij moet ze alleen opzenden naar de hierna genoemde korpsen, naar gelang van hunne toenmalige sterkte: de 42ste $\frac{1}{2}$ brigade (2148 man), depot te *Utrecht*, de 49ste (2590 man), depot te *Bergen op Zoom* en de 54ste (2188 man), depot te *Brielle*; MASSABEAU te *Breda* moet bij voorkeur de 15de en 48ste $\frac{1}{2}$ brigades voorzien, daar de 60ste en 72ste $\frac{1}{2}$ brigades met de 5de en 11de regimenten Jagers spoedig vertrekken zullen, ofschoon hunne garnizoensbataljons en depots hier blijven; den 15den Maart is het 16de regiment Jagers compleet; het depot van het 11de regiment te *Rotterdam* was «encombré de recrues» (24 Maart); 14 recruten, onlangs van het depot van *Mainz* aangekomen en ingelijfd in de 42ste $\frac{1}{2}$ brigade zijn uit *Utrecht* gedeserteerd (25 April), enz.

Boven is reeds gemeld, dat den 1sten Mei de A. v. O. kennisgeving ontving van de ophanden zijnde komst van 9750 man te *Breda*; 5000 waren voldoende, schreef DARDENNE, om het incompleet aan te vullen. Ook omtrent deze vinden wij dezelfde berichten. Uit *Douai* zijn 79 man aangekomen, 26 zijn onderweg gedeserteerd (12 Mei). Aan BLANCHARD wordt den 5den Juni geschreven, dat de desertie der *conscrits* van dien aard is, dat men slechts op het derde gedeelte kan rekenen van hen, die uit de depots vertrekken. Wel werden verschillende maatregelen getroffen, om die desertie tegen te gaan; doch gestuit werd zij daardoor niet. Zoo wordt den 4den Juni aan de chefs der divisiestaven geschreven, dat de Min. v. O. bepaald heeft, dat de officieren en onderofficieren, geleiders van detachementen recruten, die hunnen dienst niet goed volbrengen en teveel deserteurs hebben, zullen

worden »renvoyés dans leurs foyers.» Zoo zendt DARDENNE den 6den Juni de navolgende circulaire aan de Divisie-Generaals:

Le Général en chef apprend journellement qu'il déserte un grand nombre de conscrits et me charge de vous inviter à prescrire aux chefs de corps de les faire surveiller avec soin, d'engager leurs frères d'armes à les bien accueillir et de recommander en outre aux commandants de place sous vos ordres, de prendre les précautions nécessaires pour empêcher cette désertion.

Il désire aussi que vous chargiez ceux des places frontières de la Belgique d'envoyer de temps en temps des détachements dans les villages pour y faire des recherches sur les conscrits qui pourraient s'y réfugier, et prendre des informations près des autorités constituées.

Tijdens den veldtocht zijn bij alle veeren over de groote rivieren twee verrouwde Fransche soldaten geplaast, om te beletten, dat de veerlieden manschappen zonder pas overzetten.

Geheel voltallig zijn de korpsen niet geworden. Den 11den Juli schrijft DARDENNE aan den Franschen Min. v. O., dat van de 9750 manschappen, die door de departementen *du Nord, de la Somme en du Pas de Calais* moesten geleverd zijn, slechts 2993 waren aangekomen, en dat de sterkte der halvebrigades gemiddeld 2700 man was, dus 535 te weinig (d. i. ± 20 per compagnie). Tevens meldt hij, dat er niet veel meer aankomen. De drie regimenten cavalerie waren voltallig.

Was de desertie onder de troepen buitengewoon groot, velen maakten zich ook schuldig aan zelfverminking, zooals blijkt uit den hiervolgenden brief aan den *Chef de division* CASTAGNIER, commandant van de Fransche marine te *Vlissingen*.

Le Général en chef a donné Citoyen Commandant des ordres aux Généraux de division pour faire réformer dans les corps les conscrits et réquisitionnaires qui seront jugés incapables de servir.

J'apprends que plusieurs d'entre ceux-là sont sur le point d'obtenir leur congé de réforme pour des coupures de nerf et l'articulation de quelques doigts; comme je ne doute pas qu'une partie soit des lâches, qui se sont cicatrisés eux-mêmes je désire les priver de la satisfaction de retourner chez eux.

Je vous prie de me mander si vous pouvez en employer dans la marine sur les vaisseaux qui sont à vos ordres et quel serait le nombre qui vous serait nécessaire; d'après votre réponse je prendrai des mesures pour les faire rendre à *Flessingue*. J'en formerai d'abord un dépôt (!) à *Berg op Zoom*.

Wie men alzoo onder die *conscrits* kon aantreffen, leert de volgende circulaire van DARDENNE aan de chefs der divisiestaven (10 Juli):

Le commandant de la place de *Breda* m'a informé mon cher camarade, qu'il avait remarqué parmi les hommes, envoyés nouvellement à cette armée par le département *du Nord* un vieillard de 64 ans, portant d'un certificat qui atteste qu'il est hors d'état de servir étant atteint d'apoplexie depuis 8 ans et presque sourd et aveugle.

Ook de revue-rapporten van AMPT aan JANSSENS geven een blik in het gehalte der manschappen bij sommige korpsen. Zoo meldt hij in zijn rapport van 28 Juli na eene inspectiereis te *Grave, Nijmegen, Utrecht* en *Woerden*:

. Le 3e bataillon (42^e $\frac{1}{2}$ brigade) est très nombreux, mais il y manque beaucoup d'habits et d'armes (1). Malgré qu'on y ait fait une réforme d'une quarantaine d'hommes invalides parmi les conscrits, il y en a encore autant et plus d'incapables pour le service à réformer.

Les hôpitaux à *Nimègue* et *Utrecht* sont dans le meilleur ordre possible, mais bien fournis de malades, provenant des conscrits pour la plupart accablés d'une maladie de langueur, dont plusieurs périssent.

D'*Utrecht* je me rendis à *Breda*, où il est arrivé et s'attendent encore des transports de réquisitionnaires, tous anciens déserteurs, qui sont emmenés sous escorte et pour le transport desquels il arrive des détachements armés des différents corps dans lesquels ils doivent être incorporés.

Ook dat van den 5den Augustus teekent duidelijk:

. Les troupes qui composent la garnison de *Breda* sont le fonds du 16e régiment de Chasseurs à cheval et le 3e bataillon de la 48^e $\frac{1}{2}$ brigade.

Ces deux corps forment un contraste parfait tant eu égard aux individus qui les composent qu'eu égard à leur habillement, armement et équipement. Le premier est composé de gens d'élite, tous habillés et dressés, il y règne un ordre admirable et il n'y manque que des armes et des chevaux. Par contre le dernier (2) est un composé révoltant de vétérans invalides mal habillés et de recrues dont l'habillement fait une bigarrure singulière; quelques uns portant des vestes et culottes blanches et d'autres n'ayant aucune pièce d'habillement uniforme parurent à la revue en habits haillonnés, chapeaux de toute forme, même en bonnets de nuit et presque sans chaussure. D'ailleurs malgré la réforme qui a déjà eu lieu parmi les conscrits, il s'y en trouve encore au delà d'une centaine tant sourds que muets, borgnes et estropiés qu'imbéciles. La moyenne partie n'en est armée et il leur manque surtout beaucoup de gibernes et de sacs à peau. La désertion y est très forte. Il est très probable qu'il y ait des débaucheurs en ville, vu qu'aucun soldat n'en ose sortir sans être muni d'un biljet signé et scellé par le commandant de la place et que cependant il s'en éclipse. Enfin il règne un désordre dans ce corps dont la revue surtout a fait foi.

Wanneer we het bovenstaande samenvatten, dan verklaart zich DARDENNE's mededeeling in de nota van 29 Juli (bladz. 194), dat de effectieve sterkte was 18.702 man, waarvan 16.804 present onder de wapenen. Wij zijn zeker niet ver van de waarheid, wanneer we op het oogenblik der landing, ongeveer een maand later, de sterkte der beschikbare Fransche troepenmacht op

(1) Hieruit blijkt dat DARDENNE in zijn nota van 29 Juli te gunstig oordeelt over de bewapening.

(2) Men honde bij deze scherpe teekening in het oog, dat de 3e bataljons tot den 2den Juni garnizoensbataljons waren (zie noot bladz. 195), die de slechtste elementen opnamen; de toestand bij de andere bataljons dezer halve brigade zal wel wat beter geweest zijn.

± 17000 man stellen, waarvan vermoedelijk een 6000tal, een groot derde gedeelte, in den loop van het jaar waren aangekomen en dus als zeer jonge soldaten te beschouwen zijn. De aanhoudende desertie wijst op een niet zeer opgewekten geest onder de troepen, waartoe de wijze van lichting in de departementen stellig het hare moet hebben bijgedragen. Het onderhouden van een ijzeren krijgstucht was dus noodig. En dit geschiedde ook. De militaire strafwetten, die de grondslag zijn geweest van ons Crimineel Wetboek en Reglement van Krijgstucht waren uiterst streng en de krijgsraden hadden druk werk. Echter moet ook in aanmerking worden genomen, dat de meeste korpsen sinds 1792 aan den oorlog hadden deelgenomen en sinds 1795 in ons land waren, waar zij goed gekleed, gevoed en betaald werden. De kern, waarom zich de jonge soldaten aansloten, zal dus ook vele goede elementen hebben bevat. In den strijd hebben die troepen zich dan ook volgens het eenparig getuigenis van alle schrijvers uitmuntend gedragen. Na den eersten aanval van het Fransch-Bataafsche leger op *de Zijpe* (10 September) schrijft DARDENNE in zijn rapport aan den Franschen gezant FLORENT GUYOT, den opvolger van LOMBARD DE LANGRES, en aan het U. B. over de Fransche troepen:

» on ne s'est point aperçu qu'il y avait parmi eux des conscrits; tous désirent que l'ennemi vienne à son tour les attaquer" en in een *post-scriptum* aan eerstgenoemde voegt hij daaraan toe: »Je ne trouve pas d'expressions assez fortes, Citoyen Ministre, pour vous peindre l'ardeur qu'ont montrée nos troupes; qu'il est glorieux d'être français! pas une plainte, pas le plus léger murmure, même parmi les blessés; que ne puis je vous en dire autant de tous les corps bataves?"

De sterkte en dislocatie der Fransche troepen vóór de landing blijkt uit voorgaande positielijst (1), den 8sten Juli door den A. v. O. aan het U. B. ingezonden (opgemaakt in 's *Gravenhage* den 4den Juli).

(1) Relatieven tot de secreete notulen van het U. B., 9 Juli 1799, eenigszins aangevuld uit revue-rapporten van MATTHIAS en AMPT, brieven aan JANSSENS, enz. Tot welke compagnieën de afdeelingen Artillerie behoorden, heb ik niet overal kunnen nagaan.

Noten bij bladz. 200.

(¹) In het revue-rapport den 31sten Juli door MATTHIAS aan JANSSENS ingezonden wordt het garnizoen van *Veere* opgegeven, als bestaande uit 4 compagnieën van de 13de $\frac{1}{2}$ brigade, sterk 394 man, en dat van *Vlissingen* uit het geheele 2de bataljon en de grenadier-compagnie van het 3de bataljon van de 49ste $\frac{1}{2}$ brigade, te zamen 1042 man, met 344 man in subsistentie van het 1ste bataljon, dat in *België* was, totaal 1386 man.

(²) De hierbij opgegevene 1ste compagnie van het 8ste regiment Rijdende Artillerie lag vermoedelijk niet in *Rotterdam*, maar in *Delft*.

(³) In deze sterkte-opgaven zijn niet begrepen de op bladz. 189 genoemde afdeelingen, die in *België* en bij het leger van *Mainz* gedetacheerd waren. In het memoriënboek van DARDENNE wordt de sterkte van al deze afdeelingen op 19 Juli opgegeven, als bedragende 16.806 man en in zijne nota van 29 Juli (zie boven, bladz. 194) als 18.702 man, waarvan 16.804 present onder de wapenen.

Eerste Divisie.
Gecommandeerd door den Generaal GOUVION.

Derde Divisie.
Gecommandeerd door den Generaal DESJARDINS.

Emplacement.	1/2 Brigades, regimenten of korpsen.	Bataljons en compagnieën.	Effectieve sterkte per korps.	Sterkte per emplacement.	Emplacement.	1/2 Brigades, regimenten of korpsen.	Bataljons en compagnieën.	Effectieve sterkte per korps.	Sterkte per emplacement.
Nijmegen	42e 1/2 br.	2e bat. 1e, 2e, 3e, 4e comp.	382	382	Zierikzee	13e 1/2 br.	1e bat.	265	348
Grave	Idem.	2e bat. 7e en 8e comp.	187	187	Burgh (Schouwen) . . .	Idem.	2e bat.	83	
Utrecht	Idem.	6e en Gren. comp.	170	1299	Haamstede (Schouwen)	Idem.	1e bat.	186	186
Woerden	Idem.	3e bat. 2e bat. 5e comp.	1129	96	Renesse (Schouwen)	Idem.	Idem.	206	206
's-Hertogenbosch . .	72e 1/2 br. 5e reg. Jagers te paard.	3e bat. depot.	1385	1792	Noordwelle (Schouwen).	Idem.	Idem.	88	88
		Totaal		3756	Brouwershaven	Idem.	Idem.	99	99
					Elkerzee (Schouwen) .	Idem.	Idem.	94	94
					Stavenisse (Tholen) .	Idem.	2e bat.	95	95
					Wissekerke en Kolijs- plaat (Noord-Beveland).	Idem.	Idem.	10	10
					Goes	Idem.	Idem.	91	91
					Fort Bath	Idem.	4 compn.	395	395
					Wemeldinge	Idem.	Idem.	17	17
					't Sloe	Idem.	Idem.	33	33
					Veere (*).	15e 1/2 br.	Idem.	37	37
					Veere, 't Sloe en Wisse- kerke	49e 1/2 br.	2e bat.	96	
					Kamp bij Westkapelle .	49e 1/2 br.	2e bat.	119	478
					Fort den Haak (Ingang Veersche gat)	49e 1/2 br.	1e bat.	263	
					Vlissingen (*).	Idem.	6e reg.	77	77
					Zoutelande (Walcheren).	48e 1/2 bat	16e comp.	833	
					Westkapelle	Idem.	1e bat.	561	1394
					Scharendijke, Burgh, Haamstede, Zierikzee enz	48e 1/2 br.	2e bat.	11	11
					Domburg	49e 1/2 br.	2e bat.	819	
					Eiland Walcheren . . .	Idem.	3e bat.	87	
					" Schouwen	Idem.	Gren.	87	1092
					Tholen	16e reg.	comp.	186	
					Steenbergen	Jagers te paard.	7e en 15e comp.	17	17
					Bergen op Zoom . . .	Idem.	2e bat.	23	98
					Breda	15e 1/2 br.	Idem.	75	
						15e 1/2 br.	3e bat.	844	
						49e 1/2 br.	3e bat.	740	
						Artillerie.	4e reg.	581	1720
						16e reg.	1/2 4e comp.	38	38
						Jagers te paard.	Idem.	108	108
						Idem.	Idem.	18	18
						15e 1/2 br.	3e bat.	119	119
						Idem.	Idem.	125	125
						15e 1/2 br.	3e bat.	844	
						49e 1/2 br.	3e bat.	740	
						Artillerie.	Idem.	581	1720
						16e reg.	Idem.	78	
						Jagers te paard.	Idem.	78	
						48e 1/2 br.	3e bat.	1119	
						16e reg.	Idem.	593	1712
						Jagers te paard.	Idem.	593	1712
						Totaal		8798	

Tweede Divisie.
Gecommandeerd door den Generaal REUBELL.

	42e 1/2 br.	1e bat.	721	
	60e 1/2 br.	3e bat Gren. comp.	84	
's-Gravenhage . . .	Rijd. Art.	8e reg. 1e comp.	11	935
	16e reg. Jagers te paard.		119	
Leiden	42e 1/2 br.	1e bat.	31	31
	54e 1/2 br.	Idem.	440	
Hellevoetsluis . . .	Idem.	2e bat.	180	712
	Artillerie.		92	
Rockanje (Voorne) .	54e 1/2 br.	1e bat.	24	24
Oostvoorne	Idem.	Idem.	43	43
	Idem.	Idem.	279	
Brielle	Idem.	3e bat. Gren. comp.	78	357
Ouddorp (Goeree) . .	Idem.	2e bat.	323	323
Goedereede	Idem.	Idem.	153	153
Lazareth (?)	Idem.	Idem.	87	87
Gorinchem	Idem.	3e bat.	1027	
	Artillerie.		35	1062
Wierickerschans . .	34e 1/2 br.	3e bat.	26	26
Nieuwpoort	Idem.	Idem.	13	13
	60e 1/2 br.	Idem.	870	
	Rijd. Art.	8e reg.	72	1348
Rotterdam (*)	11de reg. Jagers te paard.	1e comp.	406	
	60e 1/2 br.	3e bat.	159	
Delft	Artillerie.	7e reg.	54	213
Monster	Artillerie.	12e comp.	9	9
		Totaal	5336	

Recapitulatie.

1ste Divisie	3756
2de "	5336
3de "	8798

Zie de noten blad. 199.

Totaal 17890 (3)

(Wordt vervolgd.)

EENIGE BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING VAN HET LAATSTE REGLEMENT DER DUIDSCHE VELDARTILLERIE.

(Vervolg en slot van No. 3, bladz. 160.)

Behalve de bovengenoemde beginselen, welke het Deutsche en het Nederlandsche reglement gemeen hebben, wordt in het eerste nog als regel gesteld, dat de veldartillerie zichzelf, onafhankelijk van hetgeen de andere wapens verrichten, zoowel gedurende den opmarsch naar, als tijdens het verblijf in de stelling tegen verrassingen des vijands moet beveiligen (§§ 270 en 280). De noodzakelijkheid tot het nemen dezer bijzondere voorzorgsmaatregelen is op den voorgrond getreden, sinds aan de artillerie zulk een gewichtige rol gedurende de inleiding van het gevecht is opgedragen. Reeds in den Fransch—Duitschen oorlog is het meermalen voorgekomen, dat de veldartillerie in die periode het gros harer troepen zoo ver vooruit was, dat geene of nauwelijks voldoende krachten tot hare beveiliging voorhanden waren: »Da kam es häufig vor, dass nur wenige Bataillone die Gefechtslinie erreicht hatten, wenn die Artillerie schon im Feuer stand, und dass Anfangs nur ein Flügel der $\frac{1}{4}$ bis $\frac{1}{2}$ Meile langen Artillerie-Position durch Infanterie gedeckt ward, wenn der andere sich zu weit von der Anmarsch-Richtung seitlich entfernte, und dass die Deckung dieses andern Flügels durch Kavallerie erfolgen musste (z. B. Artillerie-Linie des V. und XI. Korps bei Sedan). Auch ist es vorgekommen, dass grosse Artillerie-Linien ihren ganzen Korps weit vorausseilten, zuweilen nicht ohne dringende Gefahr einer Katastrophe (IX. Korps bei St. Privat)» (1).

Wanneer men overtuigd is, dat het, in deze en dergelijke gevallen, voor de veldartillerie hoog noodzakelijk is, zoowel gedurende de beweging als op een niet aan andere troepen aangeleunde flank, maatregelen te nemen om tegen verrassingen des vijands gevrijwaard te zijn, dan zal men ook toegeven, dat daartoe bij elke batterij bepaalde manschappen aangewezen en in hunnen bijzonderen dienst geoefend moeten worden.

Daartoe zou men per sectie over minstens 2 éclaireurs moeten beschikken. Aan deze manschappen zou dan tevens het verkennen van het door de batterij te overschrijden terrein, ten opzichte van de begaanbaarheid, kunnen worden opgedragen (voorgescreven in het D. regl. in § 280). Daarbij zou

(1) KRAFT, *Militärische Briefe. Ueber Artillerie*, bladz. 81.

het noodzakelijk zijn bepaalde teekens in te stellen, waardoor zij den batterij- (afdeulings-)commandant hunne waarnemingen in dit opzicht zouden kunnen mededeelen. In § 75 van de Nederlandsche Eskadronsschool te paard vindt men ten opzichte van dergelijke teekens het volgende aangeteekend: »Bij een onbegaanbaar terreingedeelte, dat kan worden omtrokken, plaatst de éclauteur de achterhand van zijn paard naar het onbruikbaar terrein en wijst met de sabel in de richting, waar de omtrekking kan plaats hebben.»

»Een défilé, tusschen onbruikbare terreingedeelten, wordt aangeduid door twee éclauteurs, die, naar elkander front makende, de breedte van het défilé aangeven.»

»Gaten in het terrein worden aangeduid door het rijden van een volte daaromheen, waarbij met de sabel naar het gat gewezen wordt.»

»Bij een breedtesprong rijden de éclauteurs langs die hindernis om de richting daarvan aan te geven. Niet te overwinnen hindernissen worden aangeduid door het snel terugrijden der éclauteurs.»

»De eskadronscommandant wenkt met de sabel, wanneer hij het teeken der éclauteurs heeft opgemerkt.»

In de Nederlandsche Batterijschool 2de Ged. § 25 leest men: »Niettemin blijft het raadzaam, dat de artillerie gedurende den opmarsch naar de stelling steeds bedacht zij op de beveiliging harer flanken.» Op welke wijze en met welke middelen men zich voorstelt dit te doen, wordt verder niet aangegeven.

Behalve het voorgaande leveren de Duitsche en Nederlandsche voorschriften voor het gevecht nog eenige punten van verschil op, waarop wij hieronder de aandacht nader willen vestigen.

Het innemen der stelling geschiedt in Duitschland zoodanig, dat de opmerkzaamheid des vijands zoomin mogelijk op de plaats, waar de batterijen zullen oprijden, gevestigd wordt. Zoo wordt bijv. voorgeschreven de stelling zoo noodig te voet en onder achterlating van het begeleidend personeel te verkennen (§ 273); zoo heeft het *voórkomen der stukcommandanten* (wat zeer geschikt is om de aandacht des vijands op de in te nemen stelling te vestigen) slechts dan plaats, wanneer de gesteldheid van het terrein het noodzakelijk maakt de plaats voor elk stuk zorgvuldig uit te kiezen (§ 287). Ook voert de batterijcommandant zijn batterij in den regel zelf in de stelling (§ 286). Vooral dit laatste levert groote voordeelen op. De batterijcommandant, die de stelling en de daarheen leidende wegen verkend heeft, is beter dan een trompetter of ordonnans in staat de batterij langs den besten, d. i. meest gedekten weg in de stelling te geleiden. Bovendien kan hij daarbij zijne batterij zoodanig dirigeeren, dat de lijn van bataille na het halt houden overeenkomt met de gewenschte vuurlijn (§ 274). Bij ons geschiedt dit alles, althans als regel, geheel anders. »De batterijcommandant stelt zich ongeveer in het midden der (voor de stelling) aangewezen ruimte of met het hoofd van zijn paard in de richting, waarin de batterij moet oprijden, en zendt den

trompetter, die zich gedurende dien tijd zoo gedekt mogelijk heeft opgesteld, om de in te nemen stelling niet te verraden, naar den oudsten sectiecommandant met den last de batterij in de stelling te brengen;..... als de stukken op ongeveer 200 M. afstand van den batterijcommandant gekomen zijn, laat deze, op een afgesproken teeken, de stukscommandanten in galop vooruitkomen. De batterijcommandant plaatst de stukscommandanten der middensectie, waardoor de vuurlijn genoegzaam is afgebakend en de overige stukscommandanten zichzelven kunnen richten (Batterijschool 2de Ged. § 30).” »Is de afstand tusschen het punt, waar de batterijen gedekt zijn opgesteld, en de stelling zeer groot, dan zullen de batterijcommandanten, na de noodige aanwijzingen van den artilleriecommandant ontvangen te hebben, zelf hunne batterijen in de stelling brengen (Idem § 32).” »Moet de stelling gedekt worden ingenomen” (dit zal, dunkt ons, altijd zooveel mogelijk moeten geschieden) »bijv. achter een terreinrug, dan zal de batterijcommandant de helling niet verder oprijden dan noodig is om het voorgelegen terrein en den gevechtstoestand te kunnen waarnemen” (het komt ons wenschelijk voor, dat de batterijcommandant zich *nooit* meer vertoont dan strikt noodzakelijk is). »Hij stijgt vervolgens af, gaat de stelling langs om de beste plaatsing der vuurmonden na te gaan, stijgt weder op, enz. (Idem § 33).”

Wij achten, om de redenen, die wij hierboven aangaven, deze voorschriften minder aanbevelenswaardig; bovendien zijn zij moeilijk uit te voeren. Neemt men bijv. aan, dat de batterij in draf is op het oogenblik, dat de stukscommandanten voorgeroepen worden, dan zullen deze 19 *seconden* vóór hunne stukken in de stelling aankomen. In dien tijd moeten zij afstijgen, moeten de stukscommandanten der middensectie zoodanig worden opgesteld, dat de vuurlijn voldoende is afgebakend, en moeten de andere zich daarop richten. Dat die korte spanne tijds daartoe onvoldoende is, spreekt van zelve; het in de richting plaatsen der 2 stukscommandanten door den batterijcommandant vervalt dan ook in de practijk meestal en het eenige voordeel, dat het vóórkomen der stukscommandanten zou kunnen opleveren, nl. het uitzoeken van een geschikte standplaats voor hun stuk, wordt niet bereikt, omdat ook daarvoor geen tijd voorhanden is. Verder is het voor den oudsten sectiecommandant zeer moeilijk de batterij langs den meest gedekten weg in de stelling te brengen; hij toch betreedt een hem geheel onbekend terrein, waarvan de voor- en nadeelen hem volkomen onbekend zijn, en de eenige persoon, die hem hieromtrent zou kunnen inlichten, is de trompetter, die hem de orders van den batterijcommandant heeft overgebracht. Of deze daartoe de meest geschikte persoon is, gelooven wij veilig buiten bespreking te kunnen laten. Eindelijk wordt er nog onnoodig tijd verloren, daar de batterijcommandant in de stelling een order aan zijn oudsten sectiecommandant schrijven, en deze laatste die order lezen moet; het ontstaan van misverstanden is hierbij bovendien volstrekt niet uitgesloten en niets kan zoo noodlottige gevolgen hebben, als een fout bij het innemen der stelling begaau. Al deze

moelijkheden treden bij vredesoefeningen niet zoozeer op den voorgrond, om de eenvoudige reden dat daar geen vijand aanwezig is, die ons op elke fout, welke wij gemaakt hebben, op zeer gevoelige wijze opmerkzaam maakt.

Ook ten opzichte van het innemen der voorbereidende stelling bestaat verschil tusschen onze en de Deutsche reglementen. Volgens de laatste wordt die stelling volstrekt niet *als regel* ingenomen, »unter Umständen kann es sich empfehlen, zunächst in eine gedeckte *Bereitstellung* überzugehen” (§ 284).

»Nur dann, wenn sich der Anmarsch über vom Feinde eingesehenes Gelände nicht vermeiden lässt, empfiehlt es sich, bevor die eingesehene Strecke betreten wird, die Abtheilungen, beziehungsweise das Regiment in Rendezvous-Formation zu sammeln, und erst, wenn bezüglich der einzunehmenden Feuerstellung Alles festgesetzt ist, unter sofortigem Uebergang in Batteriekolonnen das vom Feinde eingesehene Gelände zu betreten,“ zegt de Schrijver van »Zur Ausbildung der Feldartillerie und deren Aufgaben im Verbande einer Infanterie-Division” in de Jahrbücher, enz. 1888 N°. 201.

Onze Batterijschool 2de Ged. schrijft daarentegen in § 27 voor: »Behalve in de gevallen, bedoeld in de vorige alinea (namelijk bij het oprukken tot het ondersteunen van den infanterie-aanval, of wanneer het om een spoedige beslissing te doen is), zullen de batterijen zich op eenigen afstand achter de stelling in een aan 's vijands oog onttrokken terreingedeelte verzamelen en daarna gezamenlijk de stelling innemen.”

Deze gewoonte, om nagenoeg altijd in een voorbereidende stelling op te marcheerden, komt ons niet doelmatig voor; zij leidt noodwendig tot groot tijdverlies. Geheel anders, en o. i. veel beter, handelt men, wanneer (tenzij de boven aangegeven *noodzakelijkheid*, om een voorbereidende stelling in te nemen, bestaat) bij het innemen der stelling, als volgt, te werk gaat:

»Nachdem der betreffende Abteilungs-Commandeur seine Abteilung, in der bereits vorher für die Ausführung des Vorrückens ermittelt gewordenen entsprechendsten, thunlichst der Einsicht des Feindes entzogenen Richtung in Bewegung gesetzt hat, begiebt er sich, dieser voraus, rasch in die neue Feuerstellung. In dieser erhält er vom Regiments-Commandeur den Raum für die Aufstellung seiner Abteilung und die Ziele für dieselbe angegeben. Hiernach kann er dann den Batteriechefs, welche sich sobald sie das Vorrücken ihrer Batterie, im Sinne der Weisung ihres Abteilungs-Commandeurs in Gang gesetzt haben, rasch zu ihm in die neue Feuerstellung vorbegeben, den für ihre Batterie treffenden Aufstellungsraum und das Ziel zuweisen. Während der Abteilungs-Commandeur in der Feuerstellung verbleibt, reiten dann die Batteriechefs zu ihren sich inzwischen annähernden Batterien zurück und führen diese persönlich in die für sie bestimmte Feuerstellung ein” (1).

(1) Zur Ausbildung der Feldartillerie, hier deren Aufgaben im Verbande eines Armee-Corps. Jahrbücher, enz. 1889 N°. 209.

§ 30 Batterijschool 2de Ged. zegt onder meer: »De artilleriecommandant zendt aan den oudsten afdeulings- (batterij-) commandant de noodige bevelen omtrent den te volgen weg, enz. *Deze bevelen moeten zooveel mogelijk schriftelijk worden gegeven, mondelinge bevelen mogen in den regel alleen door officieren worden overgebracht*» (1). Het Duitsche reglement huldigt een andere meening; § 263 althans luidt: »Tot het overbrengen van gewichtige, mondelinge bevelen worden, voor zoover dit mogelijk is, officieren en anders ordonnansen (Meldereiter) gebezigd. Deze laatsten moeten zoodanig geoefend zijn, dat zij *den zin* (1) der ontvangen bevelen begrijpen.» Hoewel het ontegenzeggelijk waar is, dat bij het geven van *schriftelijke* bevelen het nauwkeurig overkomen van het bericht in het algemeen beter verzekerd is dan bij *mondelinge* orders, mag men toch niet uit het oog verliezen, dat het schrijven van bevelen op het gevechtveld altijd eigenaardige bezwaren zal medebrengen en dat daardoor bovendien veel tijd verloren gaat. Wij twifelen er niet aan of het zal mogelijk blijken, bij zorgvuldige keuze en opleiding, ook bij onze veldartillerie ordonnansen te vormen, die voldoende waarborg schenken voor het juist overbrengen der bevelen, welke hun mondeling gegeven worden. Indien wij ons hierin niet bedriegen, zouden wij het verkieslijk achten, indien dan ook de bevelen, die wij hier bedoelen, in den regel mondeling gegeven werden.

§ 225 van het Duitsche reglement laat aan den batterijcommandant vrijheid om in de stelling al dan niet te paard te blijven; aan de sectiecommandanten geeft deze § de bevoegdheid daartoe, indien zij het doel te voet niet kunnen zien. Het nut van de eerstgenoemde bepaling is, naar onze meening, onbetwistbaar; de batterijcommandant is verantwoordelijk voor het juist schieten zijner batterij, hij moet dus in staat gesteld worden, zóó waar te nemen als hem in de gegeven omstandigheden het best dunkt. Doch ook voor de sectiecommandanten achten wij de gegeven bepaling nuttig; bij ons kan zij bijv. noodig zijn, indien de sectiecommandanten het voorgeschrevene in de §§ 3 en 6 van den »Ontwerp-Leidraad voor het schieten te velde. 1890» in toepassing willen brengen.

Dekkingen voor de stukken en bedieningsmanschappen moeten overal gemaakt worden, waar men over eenigen tijd beschikt (§§ 277 en 328); *dekkingen voor voorwagens en caissons zullen echter alleen in, gedurende langen tijd ter verdediging voorbereide stellingen of in den vestingoorlog voorkomen* (1) (§ 277). Het ware te wenschen, dat op alle oefeningsterreinen der veldartillerie het maken van ingravingen en dekkingen voor de stukken en de bedieningsmanschappen mogelijk was. Daardoor zou het tot gewoonte kunnen worden te velde elk beschikbaar oogenblik daartoe te gebruiken en deze gewoonte zou er waarschijnlijk toe leiden ook dan met het opwerpen van dekkingen een begin te maken, wanneer men *niet* zeker was geruimen tijd in de stelling te zullen verblijven. Men verlieze vooral niet uit het oog,

(1) Wij cursiveeren.

dat elke dekking, ook de geringste, voornamelijk voor de bedieningsmannschappen, groote waarde heeft.

Bij het bespreken van de wijze, waarop de aanvulling der munitie op het gevechtveld plaats heeft, moet allereerst rekening gehouden worden met de verschillen in indeeling tusschen de Duitsche en de Nederlandsche veldbatterij. Zooals wij boven zagen, wordt de eerste verdeeld in de gevechtsbatterij, d. z. de 6 stukken en de 1ste Staffel (3 caissons, 1 voorraadwagen en de officierspaarden), welke op marsch steeds vereenigd marcheeren, en de IIde Staffel (5 caissons, 2 voorraadwagens, 1 smidswagen en de reservepaarden), welke in de nabijheid van den vijand, afdeelingsgewijze vereenigd onder bevel van een officier, achter de zelfstandig geformeerde verbanden (voorhoede, korps-artillerie enz.) marcheeren (1). Bij ons daarentegen is de veldbatterij verdeeld in: de batterij (6 stukken), den gevechtstrein (6 caissons, 1 voorraadaffuit, de hand- en reservepaarden), welke onderdeelen steeds vereenigd blijven, en den bagagetrein (de 3 overige voertuigen) die, binnen het bereik van den vijand, aan den staart der hoofdcolonne marcheert (2).

In Frankrijk treft men een soortgelijke indeeling als te onzent aan, de batterie de tir (6 stukken en 3 caissons; deze caissons moeten steeds in nauwe verbinding met de stukken blijven, omdat zij 18 bedieningsmannschappen vervoeren) en het échelon de combat (6 caissons, 1 voorraadwagen, 1 smidswagen en de reservepaarden) marcheeren daar steeds vereenigd; de overige voertuigen, de train régimentaire, bewegen zich slechts in stap en komen niet op het gevechtveld. Eerst bij het aannemen van de »formation préparatoire de combat» neemt, op het commando »Séparez l'échelon», dit laatste een afstand van 500 M. van de batterie de tir.

Tot verdere aanvulling der munitie beschikt het Duitsche legerkorps à 2 infanterie-divisiën over 2 munitiecolonne-afdeelingen, die elk, behalve uit 2 infanterie-munitiecolonnes, uit 3 artillerie-munitiecolonnes bestaan. Een artillerie-munitiecolonne telt 20 caissons, 3 voorraadaffuiten, 1 smidswagen en 2 voorraadwagens. De 6 artillerie-munitiecolonnes van het legerkorps voeren mede: voor elke zware batterij 660 schoten, voor elke lichte batterij 396 schoten.

De 1ste munitiecolonne-afdeeling (1ste Staffel) volgt de groote bagage van het legerkorps op 2 KM., het hoofd bevindt zich dan op 10 KM. van den staart der gevechtstroepen en op 30 KM. van het hoofd van den hoofdtroep der voorhoede.

De 2de munitiecolonne-afdeeling (2de Staffel) volgt de 1ste op 7 KM. Is een gevecht te verwachten, dan verdient het aanbeveling de 1ste Staffel,

(1) Bij een infanterie-divisie, welke op één weg marcheert, bedraagt de afstand tusschen de gevechtsbatterij en de IIde Staffel 4 KM.

(2) Vroeger, toen bij den bagagetrein 4 caissons en 1 voorraadaffuit waren ingedeeld (zie Velddienst 1878), was deze marschregeling noodzakelijk. Waarom zij ook in het laatst verschenen Voorschrift op den velddienst behouden werd, weten wij niet. O. i. zou de bagagetrein der artillerie met voordeel bij dien der overige wapens kunnen marcheeren.

vóór de groote bagage te laten marcheeren; zij komt dan 10 KM. dichterbij de gevechtstroepen; de afstand der 2 Staffeln wordt dan 17 KM.

De Nederlandsche artillerie-munitiecolonnen volgen, met den infanteriemunitietrein, achter de veldtelegraafafdeeling en het veldhospitaal, op 5 tot 15 KM. achter den staart der troepen-colonne. Zij voeren voor elke batterij 460 schoten (G. en G. K. T.) mede.

Zoodra de Duitsche batterij aflegt, zendt de Staffelführer, d. w. z. de Commandant van de 1ste Afdeeling van den gevechtstrein, 3 caissons onder commando van een Wagenführer daarheen; deze rijden op 30 pas achter de rechterstukken der sectiën op. Op het commando »Protzen in Deckung» worden deze door den wachtmeester in stap naar hunne opstellingsplaats (\pm 200 M. achter- en zijwaarts van de stukken) geleid; de bespanningen der caissons worden afgespannen en volgen de voorwagens in stap. Wanneer daardoor betere dekking verkregen kan worden, behoeven de Staffel en de voorwagens niet op dezelfde plaats opgesteld te worden. Ook kunnen met het oog op betere dekking de 1ste Staffeln van meerdere (2, bij uitzondering 3) batterijen naast elkander worden opgesteld, zonder daarom *onder één bevel* vereenigd te worden.

De 2de Staffeln zijn afdeelingsgewijze onder bevel van een officier vereenigd. Hoewel de afdeelingscommandant verantwoordelijk is voor het terechtertijd aantrekken daarvan en hij ook de gewenschte opstellingsplaats daarvoor aanwijst, rust op den Staffelführer toch de verplichting zijne colonne, *ook zonder bevel*, op het gevechtveld te brengen. Zoodra hij zijn standplaats (op \pm 800 M. achter- en zijwaarts van de stukken) bereikt heeft, *zendt* hij 3 caissons naar de 1ste Staffel, onder commando van een onderofficier, die de reeds gedeeltelijk geledigde caissons in draf mede terugneemt. Nadat door overpakken eerst weder zooveel mogelijk caissons gevuld zijn, worden de ledige, in één commando vereenigd, naar de naastbijzijnde munitiecolonnen gezonden, om daar gevuld te worden. Alleen in spoedeisende gevallen gaan de caissons der munitiecolonnen zelf naar de batterijen. Batterijen, niet tot de afdeeling behorende, worden door den commandant der 2de Staffel zoo mogelijk van munitie voorzien; hij meldt dit den afdeelingscommandant.

Met behulp van het materieel der 1ste en 2de Staffel moet alles verricht worden, wat mogelijk is, om het vuur uit alle stukken zonder oponthoud te kunnen voortzetten en de voorwagens marschvaardig te houden. De *Sectie- en Staffelcommandanten* treffen de hiertoe noodige voorzieningen.

Zoodra de Fransche veldbatterij aflegt, worden de 3 daartoe behorende caissons op 20 M. achter de linkerstukken der sectiën opgesteld. De voorwagens en de bespanningen der caissons worden door den opperwachtmeester in stap op 150 à 250 M. achter- en zijwaarts van de batterij gebracht en daar in linie opgesteld met 10 M. tusschenruimte, de voorwagens in 1ste linie, de bespanningen der caissons in 2de linie. Het échelon heeft zich inmiddels in

colonne of in linie op \pm 500 M. achter de batterij opgesteld. Zoodra de voorraad in de achterwagens der caissons begint te verminderen, vraagt de batterijcommandant aan den commandant van het échelon 3 gevulde caissons en tevens de voor aanvulling benodigde manschappen en paarden (de raden der stukken worden zoo noodig vervangen door caissonraden), welke naar de batterij geleid worden onder commando van een brigadier, die de ledige caissons met behulp van de bespanningen der door hem aangebrachte in stap naar het échelon terugbrengt. De commandant van het échelon heeft inmiddels bij de munitiecolonne (1), wier commandant, zoodra deze op 1500 M. achterwaarts van de stukken zijn opgesteld, een ordonnans naar het échelon zendt, door dezen een gelijk aantal caissons doen ontbieden. Deze rijden bij het échelon op en worden daar in de ledige caissons overgepakt (manschappen of paarden worden door de munitiecolonne alleen op last van den commandant der divisie- of korps-artillerie naar de batterijen gezonden). Bij de afdeeling worden de échelons vereenigd, elke batterij wordt door haar échelon geapproviandeerd; krijgt een der batterijen gebrek, dan kan de afdeelingscommandant in de aanvulling door een andere batterij doen voorzien. Batterijen, niet tot de afdeeling behoorende, worden alleen van munitie voorzien, indien de afdeelingscommandant of de commandant der artillerie daartoe last geeft.

Van beide bovengeschetste voorschriften, verkiezen wij het Duitsche; naar onze meening toch, kleven het Fransche reglement de volgende nadeelen aan:

- 1°. de 3 caissons, die steeds met de stukken in eng verband optreden, zullen vaak de bewegingen der stukken belemmeren en de verliezen, voornamelijk bij het op- en afleggen, onnoodig vergrooten;
- 2°. de verplichte opstelling der voorwagens *in bataille* schijnt ons niet doelmatig toe;
- 3°. het échelon, op hoogstens 500 M. achter de stukken opgesteld, zal dikwerf verliezen kunnen leiden van vijands vuur; men is er, dunkt ons, niet in geslaagd »de le rapprocher de la ligne des feux sans toutefois le compromettre» (zie het hierboven genoemde rapport);
- 4°. de commandant van het échelon moet, ook op marsch, zorg dragen de batterij steeds persoonlijk in het oog te houden; dientengevolge treedt een onderofficier in vele gevallen als onmiddellijk commandant op, wat voor het bewaren van tucht en orde nadeelig is;
- 5°. aan het verstrekken van munitie aan batterijen, niet tot de afdeeling behoorende, worden te veel bezwaren in den weg gelegd. Men verliest daardoor den regel uit het oog, in het rapport aan den minister gesteld, nl. dat men in het hedendaagsch gevecht genoodzaakt is »de s'assurer dans toutes les périodes de la lutte la supériorité du feu sur l'adversaire.»

(1) Een Fransche sectie artillerie-munitiecolonne, waarvan er 1 per infanterie-divisie en 2 bij de korps-artillerie voorhanden zijn, telt 14 caissons van 90 mM., 3 caissons van 80 mM., 1 of 2 affuiten van 90 mM., 1 of geen affuit van 80 mM., 1 voorraadwagen, 1 smidswagen, 1 fouragewagen en 3 bagagewagens.

Om deze meerderheid te kunnen verkrijgen moeten de afdeelingen elkander steeds in de munitie-aanvulling behulpzaam zijn; alleen wanneer alle stukken vuren, kan men de overhand in het vuur verkrijgen en wat baat het of een afdeeling goed van munitie voorzien is, indien deze door 's vijands vuur vernietigd wordt, omdat een andere afdeeling haar, door gebrek aan munitie, niet heeft kunnen steunen?

Daarentegen achten wij het Fransche voorschrift beter dan het Duitsche, waar het bij de aanvulling der munitie uit de munitiecolonnen, de caissons dezer laatste naar het échelon doet komen om daar overgepakt te worden, in stede van de ledige caissons van de 2de Staffel naar de munitiecolonnen te zenden, zooals het laatstgenoemde voorschrift wil. Hiervoor toch pleiten de volgende redenen:

1°. doordien de caissons bij de 2de Staffel blijven, zijn daar meer paarden en manschappen beschikbaar om verliezen in de voorste linie aan te vullen; de marsch- en gevechtvaardigheid der batterijen is dus beter verzekerd;

2°. de tot de 2de Staffel behorende paarden worden door het heen- en wedergaan naar de munitiecolonnen niet onnoodig vermoeid;

3°. met de caissons komen menschen en paarden op het gevechtsveld, welke, indien de commandant der divisie- of korps-artillerie daartoe vergunning gegeven heeft, de ingetreden verliezen kunnen aanvullen;

4°. een ordonnans legt den weg van de 2de Staffel naar de munitiecolonnen sneller af dan de ledige caissons; de aanvulling geschiedt dien-tengevolge sneller (1).

Vergelijkt men het bovenstaande met de bij ons bestaande bepalingen, dan ontwaart men verschillen, die wij voor ons nadeelig achten met het oog op de eischen der munitie-aanvulling. Daaronder valt het meest in het oog de imperatieve bepaling van § 38 Batterijschool 2de Ged., dat, wanneer meerdere batterijen dezelfde stelling moeten bezetten, de gevechtstreinen (1ste en 2de afdeeling) onder bevel van den oudsten der daarbij ingedeelde luitenants gesteld worden. Wil men dit voorschrift opvolgen, dan moeten die gevechtstreinen dus in één opstelling vereenigd worden; dit nu is nadeelig voor een behoorlijke aanvulling der munitie, terwijl bovendien de mogelijkheid om die voertuigen *gedekt* op te stellen, vermindert, naarmate men een grooter aantal bijeenvoegt. Verder wordt bij ons (zij het ook niet in het reglement) voorgeschreven, dat de commandant van den gevechtstrein zich steeds onmiddellijk achter de batterij, wanneer deze in stelling is, d. i. dus *gescheiden* van zijn afdeeling, moet ophouden en dat hij persoonlijk de caissons naar de batterij geleiden en de voorwagens terugbrengen moet. Wij achten deze bepaling niet doelmatig: »Die Handhabung der strengsten Mannszucht und Ordnung wird den Führern der Wagenstaffeln und Wagenkommandos ganz besonders zur Pflicht gemacht'' (§ 302); daartoe is het noodig, dat de commandant van den gevechtstrein zich steeds bij zijn voertuigen ophoudt. Dáár

(1) Jahrbücher enz., N°. 221.

kan hij bovendien alles rustig regelen wat voor munitie- en andere aanvulling noodig is, dáár is zijn plaats en niet achter de stukken, waar *hij* zich in details, en de hoofdzaak allicht uit het oog, verliest. Draagt men hem het voorloopig herstellen van het materieel op, met de bedoeling dit ook op de stukken toe te passen, dan neemt men den sectie- en stukscommandanten een deel van hun taak uit handen en overlaadt men den commandant van den gevechtstrein met bezigheden, waarvoor hij geen tijd beschikbaar heeft. Leest men nog eens de verplichtingen over, in het Duitsche voorschrift voor hem gegeven, dan zal men inzien, dat daardoor reeds genoeg van hem gevergd wordt; hem met meer te belasten komt ons in alle opzichten ongeraden voor. In vreedstijd zal men de daaraan verbonden bezwaren misschien niet ontwaren, omdat dan alles gewoonlijk vrij geregeld en zonder bijzondere wrijving geschieden kan; in oorlogstijd waar de geringste wanorde, het minste verzuim noodlottige gevolgen kan hebben, zal men wellicht, doch te laat, inzien, dat de commandant van den gevechtstrein door *alles* te moeten, het *meest noodige* niet heeft kunnen verrichten.

Ten slotte omtrent de vuurleiding nog enkele opmerkingen.

De grondregel, daarbij door het Duitsche reglement gesteld, is: zonder acht te geven op mogelijke verliezen steeds dat doel beschieten, hetwelk in verband met den oogenblikkelijken gevechtstoestand het meest gevaarlijk is. Vuurt men bijv. tegen infanterie, welke zich in gevechtsformatie beweegt, dan wordt het vuur op de voorste linie (de tirailleurlinie) gericht. »*Es ergibt sich von selbst, dass gegen Infanterie in zerstreuter Ordnung die vorderste Linie derselben unter Feuer genommen werden muss, einmal, weil durch Hemmen der Vorwärtsbewegung dieses Theils auch die anderen Theile aufgehalten werden, anderseits, weil die dem Shrapnel innewohnende Tiefenwirkung von selbst Treffer in den hinteren Abtheilungen ergeben wird* (1). Bij het vuren met granaatkartetsen tegen zulk een doel moet dus het gemiddeld springpunt dezer projectielen zoodanig liggen, dat de tirailleurlinie de grootste verliezen zal leiden, het moet dus *vóór* en niet *ter hoogte* van die linie liggen.

Een tweede regel is, dat daar, waar verdeeling van het vuur over meerdere doelen noodzakelijk is, dit toch nooit tot versnippering van het vuur mag leiden. Zelfs daar, waar men wat de getalsterkte betreft in de minderheid is, kan, door het vuur tijdelijk op een gedeelte van het doel te vereenigen, de meerderheid in het vuur verkregen worden. In stede dus van de geheele vijandelijke artillerie met het vuur der batterijen bezig te houden door dit over de gansche linie te verdeelen, concentreere men het vuur op die batterijen, welke het meest gevaarlijk schijnen of het gemakkelijkst buiten gevecht gesteld kunnen worden. »*Treten 2 Abteilungen (6 Batterien) gegen 2 feindliche Abteilungen (8 Batterien) ins Feuer, so muss ebenfalls jeder Abteilung die entsprechend gegenüberliegende Hälfte, beziehungsweise Teil, der feindlichen Batterien als Ziel zugewiesen werden. Es wird dann jede Abteilung jede ihrer*

(1) Praktische Winke für die Feuerleitung einer Feldbatterie.

3 Batterien sich nach einer der ihr zugewiesenen feindlichen Batterien einschliessen lassen, wobei sie die am wenigsten wichtige — entfernteste oder wenigst sichtbare — der ihr etwa zur Bekämpfung zugewiesenen 4 feindlichen Batterien *vorerst nicht beachtet*. Bis dann die Entfernungen nach dreien der feindlichen Batterien ermittelt sind, wird auch der Abteilungs-Commandeur erkennen können, welche feindliche Batterie vor Allem niederzukämpfen ist, und kann dann gegen diese das Feuer *von zwei Batterien vereinigen*, während er seine dritte Batterie diejenige der 3 übrigen, feindlichen Batterien beschliessen lässt, deren Beschäftigung bis zur Niederkämpfung *der jetzt mit Uebermacht beschossenen* feindlichen Batterie am wichtigsten oder vortheilhaftesten erscheint (1).

Aan het *inschieten* met granaatkartetsen tegen zich bewegende doelen zijn, zoolang althans geen tijd-schokbuis ingevoerd is, te groote bezwaren verbonden om daarvan eenig nuttig effect te verwachten. In de »Schliessregeln für die Feldartillerie 1890“, blad. 43 leest men althans: »Mit Shrapnels (ohne Doppelzünder) schießt man gegen sich bewegende Ziele nur, wenn ein mit Shrapnels beschossenes Ziel sich in Bewegung setzt oder wenn eine im Shrapnelfeuer befindliche Batterie von Kavallerie angegriffen wird.“ In alle andere gevallen is daar, waar over geen granaatkartetsen met tijd-schokbuizen beschikt kan worden, het gebruik van de granaten te verkiezen.

§ 317 zegt o. a. »Vor jedem Stellungswechsel ist mit Granaten zu laden.“ Dit voorschrift heeft groote voordeelen, wanneer de batterij onverhoopt gedurende de beweging verrast wordt; bovendien kan, zoodra de batterij in de nieuwe stelling is aangekomen, het vuur des te spoediger geopend worden.

Hiermede eindigen wij onze beschouwingen over het Deutsche reglement voor de veldartillerie. Het Vde deel, de Parade, zullen wij niet bespreken, omdat, mits de daarop betrekking hebbende bepalingen slechts in een afzonderlijk deel samengevat zijn, het onverschillig is welke vormen en bewegingen men daarbij voorschrijft. »Das wichtigste ist, dass diese Bestimmungen, sie mögen sein wie sie wollen, auf das Allergewissenhafteste befolgt werden. . . . Je mehr die Eigenart der Waffe dazu verleitet, die Aufmerksamkeit auf die Genauigkeit der Parade hintenan zu setzen, um so grössere Wichtigkeit müssen deshalb die höheren Offiziere derselben gerade auf die Parade legen, damit die Truppe immer wieder daran erinnert werde, dass die Befolgung des Befohlenen, auch des Unbedeutendsten unter dem Befohlenen, dass der Gehorsam und die Disziplin die Grundbedingung ist für eine Armee (2).

W.....P.

(1) Jahrbücher enz., N°. 201.

(2) KRAFT, Mil. Briefe. Ueber Artillerie.

IETS OVER DEN NACHTELIJKEN VEILIGHEIDSDIENST EN HET NACHTGEVECHT.

INLEIDING.

Onlangs trof ik in eene beoordeeling der bekende brochure: *Naar Frankrijk — Front!* de opmerking aan, dat DE GÉNESTET's kenschetsing van de Godgeleerdheid als: *een zak, vol raadsele en plagen*, ook eenigermate voor de strategische wetenschap geldt, daar waar ze bespiegeld optreedt (1).

Ook op de nieuwere tæctiek zou men DE GÉNESTET's woorden wel kunnen toepassen. Wat al veranderingen in de laatste 25 jaren!

Waar vroeger de infanterie uit de 2de en 3de linie den colonnevorm moest aannemen, moet ze zich thans in breede en dunne liniën scharen, om al naderende, zich tot smalle diepe colonnes (colonnes uit de flank) samen te trekken. En terecht, want bij het kleiner worden der afstanden neemt de vuuruitwerking van den kogelbundel in de diepte sterk af. Juist het omgekeerde dus van vroeger.

Wie zou gedacht hebben, dat infanterievuur met succes op onzichtbare doelen kan worden gegeven, zooals bladz. 74 en vlg. van ons *Aanhangsel op het schietvoorschrift* leert? En dat infanterie met hare schop zich in weinig tijds geheel kan dekken tegen het vuur der veldartillerie? Want op wiskunstige gronden is aangetoond geworden, dat eene Duitsche sectie veldartillerie, die haren geheelen voorwaginhoud aan granaatkartetsen verschieft, tegen een onder 21° gedekt zittenden vijand, op een afstand van 2500 M. slechts op drie treffers mag rekenen; zit deze onder meer graden gedekt, dan is hij: »als in ABRAHAM's schoot!» De derde storm op *Plevna* werd voorafgegaan door een bombardement met 450 kanonnen, waaronder belegeringsgeschut, dat verscheidene dagen aanhield. De uitkomst was zóó ongunstig, dat TODLEBEN zelf het verlies der Turken gedurende die be-

(1) *Gids*, September 1890, bladz. 544.

schieting op slechts één man per dag rekende (1). In vele legers is men er dan ook toe overgegaan veldmortieren in te voeren. In *Rusland* voert men ze zelfs reeds mede van 15 cM. kaliber, waaruit tot op een afstand van 2500 M. granaatkartetsen van meer dan 30 KG. gewicht geworpen kunnen worden (2).

Wie had voor 25 jaren gedacht aan bereden infanterie, zooals bijv. de Engelsche *mounted infantry* (NAPOLEON zette in *Egypte* zijne infanterie nog maar op kameelen); aan cavalerie, die niet alleen te voet vecht, maar zelfs den carré-vorm aanneemt, zooals eene Russische kozakkenbrigade deed, die in den nacht van 15 op 16 Juli 1877, op den weg naar *Plevna* vooruitgeschoven zijnde, om zich tegen overvallen te beveiligen afzat, een carré formeerde, met stukken geschut op de hoeken en de paarden in de binnenruimte. In die formatie sloeg zij tot tweemalen toe de aanvallen af van 6 Turksche compagnieën infanterie en trok slechts terug uit vrees voor munitiegebrek (3). Wij echter hadden toen reeds in onze pontonniers en thans ook in onze torpedisten, roeiende en zeilende artilleristen.

Wat een omwentelingen op militair gebied sedert dien tijd, toen onze soldaten-, pelotons- en bataljonsschool, zonder noemenswaardige veranderingen, reeds gedurende een menschenleeftijd bestonden; toen we, mannetje voor mannetje — *met rotten ter rechter- of linkerzijde in bataille* kwamen, bij parades de burgerij verrukten met ons prachtig: *om te defileeren — de rechtervleugel door het midden vóór* en in de oefeningskampen met ons: *carrés perpendiculaire op de linie!* Wat waren we toen niet tevreden met onze *gezwinde lading*. Waarlijk, wij, oudere officieren, mogen wel met een kleinen variant den Franschen dichter nazeggen:

»Je lisais des romans à vingt ans,
Aujourd'hui je n'ai plus le temps.»

Daarmede wil ik nu niet te kennen geven, dat de jongere officieren de romanlectuur maar geheel moeten opgeven, want zij zijn onder al dat nieuwe op militair gebied opgegroeid en hebben niet, zooals wij, veel te vergeten, en zich in te spannen om het oude niet met het nieuwe te verwarren. Integendeel, lezen beschaaft den geest, maar mag nimmer eene aanleiding zijn om de militaire studiën te verwaarloozen. Ook voor hen zijn, evenals voor ons, nog veel *raadsele*n in den zak, naar welker oplossing we moeten zoeken!

En nu komt, nadat bijna alle legers van repeteergeweren zijn voorzien, het rookzwakke buskruit, waaromtrent nog lang het laatste woord niet ge-

(1) *Indisch Militair Tijdschrift*, 1890, N°. 1, bladz. 40 en 41.

(2) *Militaire Gids*, 1889, N°. 3. »Het beschieten van gedekte doelen,» door den 1sten Luit.-Adjutant der Veldartillerie KEMPER.

(3) *Kriegsgeschichtliche Einzelschriften*, Heft XII, S. 765 en 766. KUROPATKIN, de gewezen chef van den staf van SKOBELW, maakt echter in zijne *Kritische Rückblicke auf den Russisch Türkischen Krieg 1877/78*. Berlin, MITTLER. 1889, geen melding van dit gevecht.

zegt is, ons weder *plagen* en zal ten gevolge van die uitvinding de bajonet, reeds bijna verbannen naar de oudheidkundige museums, weder in eere hersteld worden in den nachtelijken strijd, die voortaan niet meer tot de uitzonderingen zal behooren.

Hiermede ben ik, na deze korte uitweiding, bij het eigenlijke onderwerp van mijn opstel aangeland.

I.

DE NACHTELIJKE VEILIGHEIDSDIENST.

In de laatste jaren heeft men, vooral in Engeland en Rusland en laatstelijk ook in Duitschland en Frankrijk, veel studie gemaakt van nachtelijke operatiën en bestaat daaromtrent reeds eene vrij uitgebreide literatuur.

Die studie nu is niet nieuw en de krijgsgeschiedenis leert ons, dat men van zulke operatiën, behalve bij belegeringen, waar ze uit den aard der zaak veel gebezigd worden, ook te velde zeer dikwijls gebruik heeft gemaakt; hoofdzakelijk echter met het doel om den vijand te verrassen, gedurende den dag behaalde voordeelen te vervolgen, dan wel zich aan eene vervolging of omvatting te onttrekken.

De reden echter, waarom dit onderwerp meer dan vroeger de aandacht trekt, is gelegen in de omstandigheid dat door de repeteergeweren, waarmede thans bijna alle legers gewapend zijn, en het rookzwakke buskruit, dat ook overal staat ingevoerd te worden, de taak van den aanval on-eindig zwaarder is geworden dan vroeger.

Frontaanvallen op sterk bevestigde en aangeleunde, verdedigende stellingen, zijn bij dag zoo goed als onmogelijk geworden, tenzij men eene verbazende overmacht heeft en niet opziet tegen de grootste verliezen.

Men heeft dus naar middelen omgezien om de groote voordeelen, die de nieuwe wapenen den verdediger opleveren, te neutraliseeren en meent een der voornaamste gevonden te hebben in den nachtelijken aanval.

Doch, zooals het spreekwoord zegt: *pour savoir quelque chose il faut l'avoir appris*. Behalve nu en dan eene zoogenaamde nachtelijke velddienstoefening, worden in de meeste legers bijna nimmer nachtelijke oefeningen gehouden. Zelfs niet in het Russische, ofschoon men in dat leger gedurende den oorlog tegen Turkije in 1877/78, vooral in Armenië, herhaaldelijk zeer gunstige resultaten met nachtelijke aanvallen had verkregen.

Het Deutsche ontwerp-voorschrift op den velddienst van 1886 noemde nachtmarschen nog een noodzakelijk kwaad, over nachtelijke oefeningen werd verder niets gezegd. Doch weldra werd er in militaire geschriften op gewezen, hoe stiefmoederlijk dit onderwerp behandeld was geworden.

In het definitieve voorschrift, dat in 1887 verscheen, werd dan ook veel meer aandacht aan dit onderwerp gewijd. Van nachtmarschen wordt nu niet

meer gezegd dat ze een noodzakelijk kwaad zijn. Omtrent nachtelijke oefeningen leest men het volgende (1):

Nacht-Uebungen sind für das Ueben des Sicherheitsdienstes unentbehrlich; auch gehören Märsche und Gefechte bei Nacht, zu den nicht seltenen Vorkommnissen der Kriege, deren besondere Schwierigkeiten und Eigenart einen beachtenswerthen Gegenstand der Uebung bilden.

Men moet echter niet denken dat men zich nu in Duitschland ijverig bezighoudt met nachtelijke oefeningen. In 1889 althans zegt VON WIDDERN:

»Ofschoon het nachtgevecht in ons voorschrift op den velddienst: *ein beachtenswerther Gegenstand der Uebung* genoemd wordt, zoo bepalen zich echter in de werkelijkheid onze nachtelijke oefeningen tot zeer schaarsche gevallen. De compagnieën rukken zeer enkele malen 's jaars, elk op zich zelve, of wel de eene tegenover de andere, gedurende enkele uren des nachts uit tot eene oefening in den Voorpostendienst. Enkele dier oefeningen worden besloten met den aanval op eene tegenoverstaande veldwacht of compagnie. Eene zeer enkele maal wordt ook wel in het een of ander garnizoen door een geheel bataljon eene dergelijke oefening gehouden.

»Bovendien worden die oefeningen meestal gehouden op het exercitie- of ander bekend terrein, omdat men, die oefening in minder bekend terrein houdende, bevreesd is voor het door elkander geraken der troepen, doch vooral voor het toebrengen van schade aan bebouwde gronden of eigendommen, nu niet te controleeren door het wakend oog der meerderen" (2).

Ons voorschrift geeft in § 71 en § 174 eenige wenken omtrent nachtmarschen en in § 217 bepalingen omtrent den *Marschvoorpostendienst*. In de laatste zinsnede van § 215, over de aflossing der veldwachten handelende, wordt echter gezegd: *In elk geval moet dat tijdstip zoodanig worden gekozen, dat de nieuwe veldwachten niet in het donker naar hunne standplaatsen behoeven te marcheeren.*

Waarom niet? Een troep, die eenigszins geoefend is in het marcheeren bij nacht op onbekend terrein, zal in donker de plaats wel weten te vinden waar hij heen moet. (Volgens de Engelsche instructie voor de infanterie, waarop ik later terugkom, moet ieder officier zich te veld voorzien van een kompas met zelflichtende wijzerplaat, ten einde zich des nachts te kunnen oriënteren.)

In de: *Leidraad voor het onderricht van den Infanterist in den Velddienst*, wordt in § 6 gezegd: *Veiligheids- en ophelderingsdiensten zullen, wegens hun hoog belang, meer dan andere zaken beoefend worden.*

Het is dringend noodig, die oefeningen ook nu en dan, bij duisternis (op nachtelijke uren en bij mistig weer) te doen plaats hebben.

In de maanden Juli en Augustus worden dan ook bij ons laatstbedoelde oefeningen meestal éénmaal 's weeks, compagnies- of bataljonsgewijze gehouden in den naasten omtrek der garnizoenen.

(1) *Felddienstordnung*. Berlin. MITTLER, 1887. S. 15, sub 22°.

(2) CARDINAL VON WIDDERN, *Das Nachtgefecht im Feld- und Festungskrieg*. Berlin, EISENSCHMIDT, 1889. S. 2 u. 3.

Aan oefeningen bij mistig weder ontbreekt het bij ons ook niet, vooral gedurende de maand October, in welke door vele grootere garnizoenen nog zoogenaamde na-manoeuvres, hoofdzakelijk tot oefening der subalterne officieren, gehouden worden.

Omtrent nachtelijke oefeningen wordt anders in onze Voorschriften niets gezegd; alleen wordt in § 154 van ons *Voorschrift betreffende de wapenen, enz.* op blz. 76 nog voorgeschreven dat, wanneer de gelegenheid daartoe bestaat, — en die gelegenheid is, behalve voor de troepen, welke jaarlijks schietoefeningen houden in de legerplaats bij Zeist uiterst schaars, — men den man *eene enkele maal* in het donker zal doen vuren of, zoo die gelegenheid niet bestaat, men hem — wederom *eene enkele maal* — met patronen tot kamerschietcyclinders in het donker zal laten schieten.

Slechts § 251 van ons *Voorschrift op den velddienst* wijst op de mogelijkheid van kleine nachtelijke ondernemingen van verkenningsdetachementen; we lezen daar namelijk het volgende.

In polderland en in stellingen door onderwaterzettingen gedekt, kan zoodanige OPENLIJKE VERKENNING op de door den vijand bezette accessen en zijne aanvalswerken, met behulp van infanterie op vaartuigen geschieden.

Alvorens tracht men zich te overtuigen, of soms gewapende vaartuigen nabij die accessen zijn gestationneerd.

Blijkt dit het geval niet te wezen, of zijn deze vaartuigen gemakkelijk te overrompelen, dan wordt het detachement zoo bedekt mogelijk ingescheept en onder bescherming van den nacht of in het duister, nabij het verkenningspunt aan wal gezet, om den vijand of diens batterijen te overvallen, den aard en den voortgang van zijn arbeid te beoordeelen, of wel de plaats, waar deze is voorgenomen, met juistheid te bepalen en zich daarna weer snel te verwijderen.

Denken we hierbij onwillekeurig aan het turfschip van Breda, de wenk in § 154 van ons *Voorschrift betreffende de wapenen, enz.* — om in vaste stellingen (borstweringen of loopgraven) eenvoudige toestellen te maken, waarin het geweer gelegd wordt, ten einde in het donker zonder verdere richting den kogel in de verlangde richting te brengen, — bewijst, dat men zelfs van onze Indische vijanden nog wel iets kan leeren, wat goed is ook tegenover Europeesche vijanden.

Verder heb ik in onze reglementen en voorschriften niets kunnen vinden, wat betrekking heeft op een mogelijken nachtelijken strijd.

Laten we echter hopen, dat ook onze infanterie weldra eene handleiding voor haar tactisch gebruik te velde zal bekomen, even helder en duidelijk als die, waarin onze artillerie zich reeds sinds vier jaren verheugt. Dan zal voorzeker het onderhavige onderwerp ook daarin eene passende plaats beslaan.

Zeide ik, in den aanvang van dit hoofdstuk, dat er reeds eene vrij uitgebreide literatuur over de nachtelijke operatiën bestaat, een onbekend

schrijver in de *Revue militaire de l'étranger* van 1889, heeft in de N°s. 726, 729 en 731, in een drietal artikelen, getiteld: *Des opérations de nuit*, een résumé van de meeste daaromtrent verschenen geschriften gegeven. Daaruit het een en ander mede te deelen, zal thans mijne taak zijn.

Onder den algemeenen naam van nachtelijke operatiën verstaat de schrijver nachtmarschen, nachtelijken veiligheidsdienst en nachtgevechten, die elk afzonderlijk door hem behandeld worden. Omtrent nachtmarschen, waarvan enkele bekende voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis werden aangehaald, vond ik niet veel nieuws dan alleen dit, dat het Russische leger van den *Kaukasus* gedurende den oorlog van 1877/78, in zijne gelederen detachementen vrijwilligers telde, speciaal geoefend om gedurende den nacht colonnes als gids te dienen. (Waarschijnlijk op grond der toen opgedane ondervinding, stelt de Belgische Kapitein DE HEUSCH in zijn later te bespreken werk voor, om per peloton eenige manschappen op te leiden tot *signaleurs-patrouilleurs* (1). In het volgende hoofdstuk zal daarop worden teruggekomen). Die vrijwilligers bewezen de grootste diensten en het mislukken van den aanval op *Erzerum* in den nacht van den 9den op den 10den November 1877, door den Generaal HEIMANN met 10 bataljons infanterie, 2 batterijen en 1 regiment cavalerie ondernomen, wordt toegeschreven aan de afwezigheid van die gidsen, waardoor de in twee colonnes verdeelde aanvallers verdwaalden.

In het hoofdstuk over den nachtelijken veiligheidsdienst echter treft men tal van bijzonderheden aan, ontleend aan eenige artikelen uit den *Invalide Russe* van 1886. De voornaamste er van worden hieronder medegedeeld.

In het begin van den veldtocht in *Armenië* (1877) had men meestal 2 à 2½ uur werk om des nachts de voorposten uit te zetten. Later, toen ze daarin meer geoefend waren, hadden diezelfde troepen daarvoor maar 1½ of ¾ uur noodig. Toch gebeurde het nog dikwijls, dat men bij het aanbreken van den dag bemerkte, dat enkele schildwachten met hun rug naar den vijand stonden.

Een jong Russisch officier, die den veldtocht medemaakte, deelt dienaangaande het volgende mede (2).

»Ik heb zelf ondervonden hoe moeilijk het is, zich gedurende den nacht te oriënteren, wanneer men daaraan niet gewoon is. Ofschoon ik als volontair, cadet en vaandrig alle oefeningen had medegemaakt, zoo was ik echter vóór den veldtocht nimmer in de gelegenheid geweest, gedurende de duisternis voorposten uit te zetten.

»Op zekeren dag, juist toen ik waarnemend compagniescommandant was, werd van het rapport gelast dat de 3de compagnie, de mijne, des avonds op voorposten zou gaan. Ik steeg dadelijk te paard om het terrein, dat ik gedurende den nacht moest bewaken, te gaan verkennen. Ik besteedde

(1) *La tactique d'aujourd'hui* par le Capitaine WALDOR DE HEUSCH, Professeur à l'école militaire de Bruxelles, SPINEUX. 3e Ed., 1890, page 209, n.

(2) *L'Invalide Russe*, 1880, N°. 166, 167, 168.

daaraan twee uren, maar toen ik terugkwam, was ik er van overtuigd het terrein in alle bijzonderheden te kennen. Hoe groot was dan ook niet mijne verbazing, toen ik des avonds in de duisternis, na ongeveer 800 M. aan het hoofd mijner compagnie gemarcheerd te hebben, bemerkte dat ik de kluts geheel kwijt was.

»Ik herkende niets meer van het terrein. Eene onbeduidende zandhoop scheen me een heuvel toe en eene terreinplooi, die ik bij dag zelfs niet had opgemerkt, een diep ravijn. Mijn zelfvertrouwen verdween geheel en na langen tijd links en rechts te hebben gemarcheerd, bereikte ik eindelijk het te bezetten punt en zette op goed geluk de voorposten uit.

»Maar het werd er niet beter op, toen ik mijne posten wilde gaan visiteeren, om me te overtuigen dat ze goed geplaatst waren. Ongelooflijk veel tijd kostte het me om ze een voor een op te sporen en meermalen was ik ver buiten de postenlinie. Toen ik eindelijk daarmede gereed was, kon ik de standplaats van het gros mijner compagnie niet terugvinden. Dit gelukte me eerst tegen het aanbreken van den dag.

»Het detachement, waartoe mijne compagnie behoorde, was niet zeer sterk, zoodat ik bijna om de twee dagen op voorposten moest. Aan het einde van de tweede week echter ging het heel anders, en voelde ik me des nachts bijna even goed te huis in het terrein als over dag. Mijn oogen waren er aangewend om den schijn van de werkelijkheid te onderscheiden, mijne ooren waren vertrouwd geraakt aan de nachtelijke geluiden en ik kon aan mijn gesukkel gedurende den eersten nacht op de voorposten niet weer denken, zonder er inwendig om te lachen.

»In den eersten tijd voelen de soldaten zich zelfs nog veel minder op hun gemak dan de officieren. De man, die voor het eerst in het duister op schildwacht staat, kijkt wel recht voor zich uit, maar ziet òf niets, òf weet niet wat hij ziet, wanneer hij al iets bespeurt. Een grooten steen ziet hij aan voor iemand, die zich verbergt; het geritsel eener muis of rat houdt hij voor den stap van een vijand. Staat eensklaps een vijand voor hem, dan is hij zijn hoofd kwijt en, hoe goed hij nu ook op de theorie zou weten te antwoorden wat hij in de werkelijkheid, die zich thans voor hem opdoet, zou doen... in de practijk laat zijn geheugen hem nu geheel in den steek!

»In het begin van September 1877 kwamen spionnen ons bericht brengen, dat MIKLER-ALI, een Turksch aanvoerder van partijangers, van plan was om ons in den eerstvolgenden nacht in den rug aan te vallen en zijn weg zou nemen over het terrein tusschen het dorp *Bairaktar* en de stad *Karatal*, dat niet door onze troepen was bezet. Ik ontving toen order om mij met een detachement vrijwilligers in hinderlaag te leggen nabij *Bairaktar*. Ik kende het terrein zeer goed en was er nu ook gewoon aan geraakt mij gedurende den nacht te oriënteren. Nadat de duisternis ingevallen was, ging ik op marsch en bereikte zonder ongeval met mijn troep de aangewezen plaats.

»Ik deed 100 man in eene dichte tirailleurlinie verspreiden en stelde de rest daarachter in colonne op. Toen de duisternis zoodanig toenam, dat men op geen 15 pas voor zich uit kon zien, zette ik vóór de tirailleurlinie drie dubbelposten uit.

»Hopende MIKLER-ALI nog beter te kunnen ontvangen dan eenige weken te voren, had ik de posten verboden te schieten, maar hun last gegeven om op de tirailleurlinie terug te trekken, zoodra ze iets verdachts bespeurden. Nauwelijks een half uur was er verlopen, of een der schildwachten kwam me waarschuwen, dat zich op korten afstand vóór ons vijandelijke cavalerie bevond, dat men het getrappel der paarden hoorde en een aanval zeer waarschijnlijk was.

»Ik liet de geweren laden, maar gaf order aan de tirailleurlinie om niet dan op mijn commando te vuren. Langen tijd bleef ik aldus in gespannen verwachting, doch er gebeurde niets; ook bleven de overige schildwachten op hun post.

»Eindelijk zond ik een vaandrig uit, om te gaan zien wat er aan de hand was. Na verloop van een half uur kwam deze terug, medebrennende.... een buffel! Hij deelde me mede, dat de betrokken schildwacht eenige rotsen aan de overzijde eener beek, waarachter hij stond, en die nu en dan door het optrekken der mist, welke boven het water hing, zichtbaar werden, voor cavalerie had aangezien. Het geluid, dat hij gehoord had, was veroorzaakt geworden door drie buffels, die daar aan het grazen waren en waarvan de vaandrig er een opgevangen en als overtuigingsstuk medegebracht had."

In het begin van genoemden veldtocht werden meermalen veiligheids-troepen, die alleen schildwachten vóór zich hadden uitstaan, des nachts door den vijand overvallen. Weldra echter ging men er toe over, des nachts kleine troepjes vooruit te schuiven, die weder luisterposten van twee man vóór zich hadden. De Russische troepen in *Armenië*, die aanhoudend op hunne hoede moesten zijn tegen ondernemingen van partijgangers of vijandelijke bergbewoners, verkregen spoedig eene groote vaardigheid in de uitoefening van den nachtelijken veiligheidsdienst.

Werden in den nacht van den 12den op den 13den Augustus 1877 nog twee compagnieën infanterie, ter sterkte van ongeveer 500 man, die de voorposten vormden bij *Kizil-Tapa*, totaal verrast door een troep bereden bergbewoners, die elk achter zich op het paard nog een jager medevoerden, den 1sten October daaraanvolgende was de uitslag van eene tegen de Russen gerichte nachtelijke onderneming eene geheel andere. Bij *Kizil-Tapa* hadden, zooals later bleek, de schildwachten den vijand, die stapvoets naderde en zelfs niet eens de noodige stilte in acht nam, wel hooren aankomen — maar ze dachten dat het eene terugkeerende patrouille was.

Het verhaal van het nachtelijk gevecht op 1 October luidt aldus:

»Geheel anders droegen zich de zaken toe bij het gevecht van 1 October 1877 om het bezit van de groote *Yaghnia*. Men zag toen, wat men met

geoeffende lieden kan uitrichten. Nadat de Turken *Kizil-Tapa* ontruimd hadden, viel de groote *Yaghnia* voor de vierde maal in onze handen en besloot men om die niet meer los te laten. Op den top dezer hoogte werden loopgraven aangelegd en deze ter verdediging toevertrouwd aan een detachement, bestaande uit het 3de bataljon van het regiment grenadiers van Tiflis, 4 stukken en een tweede bataljon infanterie, dat afwisselend gegeven werd door de regimenten grenadiers van Tiflis en Mingrelië. De Turken waren zeer nabij, men zette dan ook geen geregelde voorposten uit, doch plaatste alleen op de hellingen kleine troepjes (*petits postes*).

»In het Turksche hoofdkwartier verkeerde men in de meening, dat de *Yaghnia* slechts door kozakken bezet was. Op grond hiervan aannemende dat zij slechts zwak verdedigd zou worden, besloot MOUKTHAR PACHA haar bij verrassing te nemen. Hij bestemde daarvoor 6 bataljons infanterie en 3 veldstukken, terwijl de aanval bovendien nog uit eenige zijwaarts gelegen stellingen der Turken zou worden ondersteund. Om 4 uur des morgens ging dit detachement op marsch.

»Onze luisterposten, samengesteld uit lieden, die reeds zeer vertrouwd waren met den nachtelijken veiligheidsdienst, bespeurden weldra, niettegenstaande de duisternis, de nadering des vijands. Onmiddellijk gaven zij daarvan kennis aan den Majoor ULANOVITCH, commandant van het 3de bataljon van Tiflis, en, den vijand steeds blijvende waarnemen, trokken onze posten terug in de richting der loopgraven, die de *Yaghnia* be kroonden.

»Nadat de Majoor ULANOVITCH, een oud-officier uit den *Kaukasus*, zich overtuigd had, dat het bericht der vooruitgeschoven posten juist was, gaf hij daarvan kennis aan den Generaal VON CHAKOU en deed hij de bezetting der loopgraven waarschuwen, dat zij met een onmiddellijken aanval werd bedreigd.

»Een ieder begaf zich toen naar de hem vooraf aangewezen plaats, zonder een schot te lossen en zonder eenig gedruisch te maken, ten einde den vijand niet op het denkbeeld te brengen dat hij ontdekt was. De Turken, die ons dachten te verrassen, deden eene sterke tirailleurlinie vooruitgaan, op zeer korten afstand gevolgd door kleine, gesloten afdeelingen. Met de meest mogelijke voorzorgen gingen hunne tirailleurs vooruit, als katten tegen de helling opklimmende. De Majoor ULANOVITCH liet hen tot op een paar passen afstands naderen en liet toen, *à bout portant*, een moorddadig vuur op den aanvallers openen.

»In wanorde trok deze terug, maar die vlucht redde hem niet van het verderf, want juist op dat oogenblik kwam het 3de bataljon grenadiers van Mingrelië in de loopgraven aan, om het bataljon van Tiflis af te lossen. De commandant van dit bataljon deed een salvo geven op de Turken, ging er toen met de bajonet op los en vervolgde hen tot bijna aan den ingang van hun kamp.

»De Turken verloren bij dit gevecht meer dan 500 man aan dooden,

waaronder 6 officieren, en een groot aantal gekwetsten; onze verliezen waren onbeteekenend. Bovendien maakten de grenadiers nog een groot aantal geweren, paarden en eenige patrooncaissons buit. De officiële rapporten der Turken wijzen er op, dat dit gevecht op het leger van MOUKTHAR PACHA een verpletterenden indruk maakte."

Tot dusverre de Russische berichtgever.

Het verhaal komt me wel wat opgeschroefd voor, zelfs theatraal, getuige dat bataljon van Mingrelië, 't welk daar juist op het geschikte oogenblik als een *Deus ex machina* optreedt. Ik heb het slechts aangehaald als bewijs, dat goede, en vooral in den nachtelijken veiligheidsdienst goed geoefende troepen, zich zoo licht niet laten verrassen. Onze schrijver in de *Revue militaire* voegt hieraan toe, en ik ga daarin met hem mede: »ziedaar het bewijs geleverd, dat des nachts het blanke wapen aan het woord moet zijn. Enkele salvo's om den schrik er in te brengen en dan het werk verder afgedaan met de bajonet, dat is de ware manier waarop men onder dergelijke omstandigheden moet handelen."

Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt echter ten duidelijkste, hoe noodig het is, den soldaat behoorlijk te oefenen in den nachtelijken veiligheidsdienst. Over dag zou men den voorpostendienst desnoods door recruten kunnen doen waarnemen, maar des nachts komt er heel wat anders kijken. Vooral voor den patrouille- en ophelderingsdienst heeft men dan *goed geoefende* soldaten noodig.

Gedurende meergenoemden veldtocht gingen, volgens onzen berichtgever in den *Invalide russe*, hunne patrouilles er bijna elken nacht soms op verre afstanden op uit. Meermalen drongen zij door de vijandelijke voorpostenketen heen en, dank zij de vaardigheid, welke ze allengs in het uitvoeren van dien dienst verkregen, is nimmer eene verkenningspatrouille in 's vijands handen gevallen. Ook dit laatste laten we ter verantwoording van den berichtgever.

»Behalve den vijand, heeft de krijgsman in den oorlog nog iets anders te overwinnen, namelijk zijn eigen zenuwachtigheid," zegt de hoofdredacteur van de *Militaire Gids* in zijne causerie over *Oefeningen bij nacht* (1). Vooral bij jonge soldaten is dit het geval. Ofschoon dat artikel vele behartigenswaardige wenken bevat omtrent nachtelijke oefeningen, zal ik het verder buiten beschouwing laten, daar het voorzeker aan de meesten onzer lezers bekend is. Ik zal daarom liever dit hoofdstuk besluiten met eenige aanhalingen uit een minder bekend werk.

In zijn, ook in andere opzichten belangrijk werk, getiteld: *Irrtümer des Friedenssoldaten im Feld*, geeft KOETTSCHAU onder den titel *Nacht und Tag* eenige beschouwingen ten beste, waarvan ik de voornaamste wil mededeelen (2).

(1) *Militaire Gids*, 1889, N°. 4, bladz. 223.

(2) E. KOETTSCHAU, *Irrtümer des Friedenssoldaten im Feld*. Strassburg i./E., SCHULTZ 1889, S. 105 u. flg.

De mensch, zegt hij, behoort tot de schepselen, die over dag waken en des nachts slapen. Voortdurende afwijkingen van dezen leefregel kan hij niet verdragen. Gebrek aan nachtrust doet, zelfs bij gezonde en krachtige personen, weldra de lichaamskrachten en geestvermogens afnemen. Ieder verstandig meerdere zal er dan ook steeds voor zorgen, dat het zijnen ondergeschikten niet aan de noodige nachtrust ontbreekt.

In toekomstige oorlogen zal men, wegens de zoo groote uitwerking der hedendaagsche vuurwapens, veel meer dan vroeger zijne toevlucht moeten nemen tot nachtelijken arbeid, nachtmarschen en -gevechten. Veelvuldige nachtelijke oefeningen in vreedstijd zullen dus noodig zijn; en dit klemt te meer, omdat slechts zeer weinig menschen bij de uitoefening van hun beroep de eigenaardigheden van den nacht leeren kennen.

Er wordt wel is waar veel gearbeid gedurende den nacht, doch dit is bijna zonder uitzondering in lokalen en bij kunstlicht; de oogen leeren daarbij niet in den nacht doordringen. Slechts enkele personen, zooals bijv. grensbeambten, jagers, stroopers, smokkelaars, enz. leeren de eigenaardigheden van den nacht kennen, zooals de soldaat er te velde rekening mede zal moeten houden.

Het zou zeker verkeerd zijn, den jongen soldaat te leeren gewennen nu en dan de nachtrust te ontberen; wel kan men hem leeren den slaap te bestrijden, zich bij verschillende graden van duisternis in weinig of niet bekend terrein met gemak te bewegen, in verband te blijven met zijne kameraden en met fluisterende stem gegeven bevelen goed uit te voeren. In één woord, zich vertrouwd te maken met de eigenaardige schaduwen en het gezichtsbedrog gedurende den nacht.

Zonder stoornis der nachtrust en zonder nadeel voor den dienst, kan men dergelijke oefeningen houden door tijdens de korte dagen, gedurende eenige uren 's weeks, die anders in bedompte kazernelokalen met theorieën of school worden doorgebracht, met den troep het terrein in te gaan.

De capaciteit, om bij zwak licht de omtrekken van verschillende voorwerpen te kunnen waarnemen, is bij vele menschen zeer verschillend. Enkele lieden kunnen zelfs bij zwak licht nog zeer goed zien en zijn daarom bij den nachtelijken veiligheidsdienst veel beter te gebruiken dan anderen, die bij nacht als blind en slechts als het ware arm aan arm met anderen bruikbaar zijn. Vooral onder hen, die uit den beschaafden stand afkomstig zijn, vindt men velen van laatstbedoelde categorie.

De afstanden waarop, bij een zekeren graad van duisternis, kleederen van lichte kleur, distinctieven, slikerende wapens, brandende sigaren, lichten, brandende lampen, bivakvuren, enz. kunnen waargenomen worden, zijn ook, zooals gemakkelijk te constateeren valt, bij enkele manschappen zeer verschillend. Van lieden, met overigens even sterke oogen, kunnen velen bij nachtelijk vuur nog behoorlijk richten en mikken, terwijl anderen doel noch korrel kunnen zien.

Het meerendeel der vredessoldaten let niet genoeg op al die zaken. Daarom kan men dan ook dikwijls niet alleen des nachts, maar zelfs bij de voorbereiding tot nachtelijke ondernemingen, de grootste onbeholpenheid waarnemen.

De Schrijver haalt nu, tot staving van dit laatste beweren, een voorbeeld aan uit den oorlog van 1870/71, van een artillerie-officier, die overigens vrij bij de hand was, wien door den artillerie-commandant bij het vallen van den avond tusschen wijnbergen de plaats was aangewezen, waar voor zijne batterij gedurende den nacht een emplacement gemaakt moest worden voor de beschieting der vesting *Toul*. Daar waar het linkerstuk moest komen, had hij een paar staken kruiselings in den grond gestoken. Natuurlijk kon hij des nachts dit kruis, dat zelfs over dag moeilijk te vinden was, niet meer terugvinden.

Vele soldaten huldigen nog al te zeer de spreuk: *de nacht is niemands vriend*. Die spreuk moest eigenlijk luiden: *de nacht is de vriend van den verstandige, den stoutmoedige, den sterke*.

Bij het beleg van *Parijs* kwam het dikwijls voor, vooral bij jonge soldaten, die pas als aanvullingsreserve uit het vaderland gekomen waren, dat ze, op post staande, uit angst of zenuwachtigheid, zelfs zonder eerst *halt* en *werda* te roepen, op terugkerende patrouilles schoten en het woord geheel hadden vergeten.

Op meer dan een half uur van de Fransche voorposten, hielden soms schildwachten knagende ratten voor vijanden, die onder hen mineerden.

Ook het bijgeloof speelt eene voorname rol; zelfs op het slagveld bemerkt men, dat de nabijheid der stille dooden voor vele menschen onaangenamer is dan het gesteun der gewonden. Zulke menschen hooren ook des nachts allerlei geluiden, die een ander niet hoort. Nu wordt, door de stilte van den nacht, de voortplanting van het geluid zeer bevorderd, en daarom meent menigeen, dat des nachts het gehoor veel scherper is; dit is natuurlijk eene dwaling. Die dit niet weet, denkt dat plaats en, vanwaar geluiden tot hem komen, veel dichterbij zijn dan dit in de werkelijkheid het geval is.

Het is dus, en vooral voor hen die altijd in eene stad gewoond hebben, zeer noodig, er in geoeffend te worden om des nachts een goed gebruik te kunnen maken van hunne gezichts- en gehoororganen.

Met de verschillende graden van lichtsterkte, die vrij wel vooruit bepaald kunnen worden naar den toestand van den dampkring, den stand der maan, enz. moet vooral de aanvoerder bij eene nachtelijke onderneming rekening houden. Het in gematigde luchtstreken schijnbaar krachtige maanlicht geeft toch een eigenaardig, onzeker schijnsel, dat een onkundige allicht op een dwaalspoor brengt. Daarentegen is op eene door de maan beschenen besneeuwde vlakte dikwijls meer licht dan bij mistig weder en een donkeren grond op het midden van den dag.

De meerdere of mindere lichtsterkte oefent ook een grooten invloed uit

op de beweegbaarheid der verschillende wapens en hunne vuuruitwerking. Daarom valt dan ook het nut niet te ontkennen der oefeningen in het vuren, en het zich bewegen op verschillende terreinen bij verschillende graden van duisternis.

Is men er niet behoorlijk in geoeffend, zich des nachts met gemak te bewegen en een goed gebruik te maken van zijne zintuigen en wapenen, dan zal men in de werkelijkheid, ook onder overigens gunstige omstandigheden, van stoutmoedige, nachtelijke ondernemingen moeten afzien. Wordt men er desniettegenstaande toch toe gedwongen, dan stelt men zich bloot aan het gevaar van *éché* te lijden. Men bedenke wel dat, bij de verbazende afstanden waarop tegenwoordig de vuurwapenen reeds hunne uitwerking doen gevoelen, men in den eerstvolgenden oorlog er wel toe gedwongen zal worden, meermalen in een nachtelijken strijd de beslissing te gaan zoeken.

(Slot volgt.)

STENOGRAPHIE (4).

(INGEZONDEN.)

In het Augustusnummer van dit Tijdschrift, vorigen jaargang, verscheen een beoordeeling van mijn boekje: *De sten. voor alg. en bijz. gebruik, met op- en aanm. over de op de Ned. taal toegepaste stelsels*. Het zij mij vergund omtrent het te dier plaatse gezegde het een en ander onder de aandacht te brengen. Ik zal daarbij geen misbruik maken van het, met de daaraan onmiddellijk voorafgaande regels contrasteerende *hooge* woord, dat de Heer GOUDSCHAAL aan het slot van zijn artikel vrijwillig geeft, nl. »dat hij der Red. het haren recensent toegezonden exemplaar terugzendt, en dat hij het niet meer noodig heeft.» Daarom zal ik mij dus strikt bepalen tot het in bedoeld stuk aangevoerde, of beter gezegd: uit mijn boekje aangehaalde.

Van anti-critiek kan geen sprake zijn, daar de partij ontbreekt. De Heer G. immers »zou gaarne uit het boekje het bewijs putten, dat juist het daarin besproken »Nieuw Kortschrift» voor militaire doeleinden bijzonder is geschikt,» maar weigert, mij in zake stenographie het gezag toe te kennen, dat voor de eer zijner bestrijding noodig zou zijn. Mijne beweringen worden dus alle aan hare plaats gelaten, en zodoende is door de weigering van den Heer G. de zaak niet gevorderd. De toelichting tot die weigering berust op onjuiste benaming, verkeerde voorstelling, en uit haar verband gerukte en verminkte aanhalingen.

Geen der in Nederland meer of minder beoefende stelsels is oorspronkelijk; in dat opzicht staan zij alle gelijk. Het Kamer-stelsel, dat zijn basis vindt in de Fransche sten., is door mij *het Ned. stelsel* genoemd, omdat dit gedurende bijna een halve eeuw (tot vóór enkele jaren) het *eenige* st. was, dat in ons land is gebruikt, en waarvan dus de toepassing op onze taal door langdurige ervaring is beproefd en vastgesteld. Hierdoor alleen reeds heeft het een belangrijk voordeel op de andere stelsels, en kan het zijn overwicht doen gelden. Dat het materiaal aan de Fransche sten. is ontleend

(4) Wij plaatsen het onderstaande stukje, om onpartijdig te zijn jegens den Schrijver, ofschoon eigenlijk bij de ontvangst daarvan de bestreden recensie reeds te lang geleden verschenen was, om voor een weerlegging daarop thans nog terug te komen. Uit dien hoofde achten wij het dan ook beter, dat een weder-antwoord van onzen recensent achterwege blijft. Red.

(van de andere stelsels kan hetzelfde gezegd worden met betrekking tot de Duitse en Engelsche sten.), vermindert niets aan de gunstige omstandigheid, dat de Ned. sten. onder en door de practijk een middel is geworden om het in de Ned. taal gesproken woord op een uitstekende wijze op te teekenen. — De Heer G. doet het voorkomen, alsof het K.-st. van mededinging met andere stelsels is uitgesloten, en alsof het iedereen behalve mij bekend is, dat die mededinging bestaat. Voor het allerminst is het zeker te veel gezegd van den Heer G., wanneer hij schrijft, dat ik mij »daardoor doe kennen als iemand, die weinig met de toestanden op dit gebied in het eigen land bekend is,” terwijl juist het feit van verdeeldheid de eenige aanleiding wezen kon om bovengenoemd geschrift de wereld in te zenden.

De in dezelfde alinea vervatte opmerking ga ik voorbij, omdat zij een persoonlijke quaestie geldt. Het valt des te gemakkelijker die te laten voor wat ze is, door in het oog te houden, dat mijn boekje in de militaire wereld is ingeleid door een deskundige, wiens werk daarin wordt besproken.

De Schrijver heeft nog een persoonlijke grief, nl., dat ik »Snelschrift” heb aangezien voor een leerboek ter beoefening van Kamer-sten. Ik erken de tweede helft van den inhoud van bladz. 4 uit Sn. eenigszins uit het oog te hebben verloren; ik heb ook niet alleen daarin gelezen, maar er daarna ook geruimen tijd uit gewerkt. Het geheele geschrift door worden de verkortingen echter al stouter; meermalen wordt gesproken van »geoeffenden snelschrijver” (bladz. 15), »den weg, die tot het einddoel (!) leidt” (bladz. 70), en »ervaren snelschrijver” (bladz. 79); van »het opteekenen van het gesproken woord met het oog op gemis aan tijd” (bladz. 50, 79 en 80), en van de daaruit noodzakelijk voortvloeiende erkenning der waarde van »het verband van den zin” (bladz. 18 en 27), en van »de kracht van het geheugen” (bladz. 79). Wordt hierbij in het oog gehouden, dat Sn. alle middelen geeft, behalve de zinverkorting, om de noodige snelheid te erlangen (vereenvoudiging van spelling, woordverkorting, gebruik van merken en aanschrijving van woorden), dan valt de erkenning zeker niet moeielijk, dat er genoeg reden was om de gedachte aan K.-sten. levendig te houden. Veronderstellen wij evenwel, dat ik hierin heb misgetast, dan moet ieder, na lezing van wat in de bladz. 50—59 in mijn geschrift is uiteengezet, te meer worden afgeschrikt door de woorden (bladz. 4, Sn.): »Door ruimere (!) toepassing van deze beginselen (d. z. de middelen bovengenoemd) in verband met de leer der zinverkorting wordt het snelschrift verheven tot de hoogste macht der sten., enz.”

In vervolg op de zoo evengenoemde grief geeft de heer G. een zóó onjuiste voorstelling van een gedeelte van mijn betoog, dat, ware die voorstelling juist, dat gedeelte zelf den dood aan mijne overtuiging zou prediken. Wanneer het mij te doen ware geweest om de verhouding te bepalen tusschen het vereischte aantal handbewegingen in beide stelsels (een verhouding, die steeds wisselt en dus niet vast te stellen is), dan zou zeker aan de gezond-

heid mijner hersens kunnen getwijfeld worden, als ik, die verhouding willende doen kennen ten gunste van het Ned. st., daartoe juist een reeks voorbeelden had genomen, waarbij ik volgens den heer G. »tot het vermakelijk resultaat kom, dat Sn. minder handbewegingen noodig heeft.» Neen, H.Ed. Gestr. Heer! juist door de reeks zóó te maken heb ik per se willen doen uitkomen, dat het mij om het aantal handbewegingen *niet* te doen was. Deze misvatting voorzien hebbende, laat ik na de reeks voorbeelden de woorden volgen: »Deze voorbeelden willen niet zeggen, dat een der beide stelsels minder handbewegingen vereischt, en ook niet, dat men in het eene stelsel meer verkorten kan, dan in het andere; dit wisselt natuurlijk in de beide stelsels af, zoodat voor die quaestie niet gemakkelijk op een onbevooroordeelde wijze voorbeelden zijn bij te brengen. Wat de lezer uit deze voorbeelden moet opmerken is *het groote verschil in verkortingswijze*, daar het in tegenoverstelling van Sn. het streven van het Ned. st. is den wortel van het woord te schrijven, vragende: uit welk stuk herkent men terstond het juiste woord?» (Zie verder de bladz. 55 en 57 van *de Sten.* enz.) De heer G. verwijt mij de boeken niet te lezen, die ik beoordeel, terwijl ik ze heb doorgewerkt. Ik neem aan, dat de heer G. ze leest, maar het niet goed doet, of het althans zoo doet voorkomen. Dat velen met den recensent zullen meegaan in de qualificatie van *galimatias* voor mijn betoog is wel mogelijk, maar minder waarschijnlijk; *zeker* is het echter, dat een rechtvaardig oordeel zulk een voorstelling niet kan billijken.

En eindelijk de aanhalingen. De Heer G. beweert, dat ik »weinig met de voornaamste vertegenwoordigers van cursieve sten. vertrouwd ben,» op grond, dat ik op bladz. 47 zeg, »dat de stelsels van Gab. en St. veel overeenkomst *schijnen* te hebben» Wie daarbij leest, wat bovenaan bladz. 47 staat en wat op de aanhaling volgt, zal onmiddellijk inzien, dat bedoeld zijn de *oorspronkelijke toepassingen op de Duitse taal*, terwijl ik van de *beweringen* der twee vreemde stelsels voor de Ned. taal zeer *stellig* zeg, dat ze in vele gewichtige punten overeenkomen. In mijn boekje is dan ook alleen sprake van sten. voor de Ned. taal.

De wetenschap, die men sten. noemt, zou mij vreemd zijn op grond van a. »de bewering, dat de leer der zinverkorting geen wezenlijk bestanddeel der sten. uitmaakt» (bladz. 6); b. »de openlijke miskenning van de waarde der taalkennis» (bladz. 93); c. »het ignoreeren van de klankleer.» Tot toelichting, die zelfs hier niet overbodig blijkt, diene het volgende.

a. De *zinverkorting* maakt zeer zeker in zooverre geen wezenlijk bestanddeel uit van de sten., dat zij niet samenhangt met het wezen van het een of ander st. van snelschrift; en om het wezen (nl. letterteekens, verbindingen daarvan, woordverkorting en merken) is het in mijn geschrift te doen.

b. Ik zou mij juister hebben uitgedrukt, indien ik in de plaats van *taalkennis* had geschreven: *taalstudie*, daar taalkennis bij allen schriftelijken arbeid een groote rol speelt. Overigens blijft het waar, dat de sten. voor hen,

die haar in hunne bezigheden toepassen, moet worden beschouwd als *middel* en *niet* als *doel*. Op dat standpunt maakt het groot onderscheid, of men de sten. slechts beoefent om haar te kunnen gebruiken, of wel dat men pleit, hetzij voor haar goed recht in het algemeen, hetzij voor een st. van sten. in het bijzonder. Zoo noodig als het is, dat bij de twee laatste gevallen worde nagegaan hoe de sten. staat tot de zuivere en volledige taal, zoo onnoodig mag het heeten, hiervan een onderwerp van beschouwing te maken bij de enkele beoefening.

c. Dat ik de *klankleer* ignoreer, is nieuw voor mij. Ik maak er de toepassing van het Gab., of St. st. op onze taal juist een verwijt van (bladz. 49), dat niet uitsluitend wordt gevraagd naar den klank, maar naar de taalkundige spelling; dat bijv. een enkel geschreven klinker steeds op dezelfde wijze wordt weergegeven, onverschillig of hij den volkomen of den onvolkomen klank heeft, bijv. *kasteel*, *kamer*, waarmede, wat veronachtzaming van klank betreft, ook geheel in overeenstemming is het voorschrift uit Sn.: »De vervanging van dubbele klinkers door enkele wordt regel» bijv. *rad*, *ra(a)d*. Ware het nu, dat de verdubbeling van medeklinkers behouden bleef, bijv. *vaten*, *vat(t)en*; maar ook daarvoor geldt de aangehaalde regel, waardoor dus alle onderscheid tusschen onvolkomen en volkomen klank vervalt. (Zie verder bladz. 53 van *de sten.* enz. Uitvoeriger is dit behandeld op de bladz. 42—43, met betrekking tot de bewerking van het St. st. voor de Ned. taal.) Uit het zooeven gezegde blijkt, dat later, bij grootere snelheid, dus wel de eisch van taalkundige spelling vervalt, maar daarmede tegelijkertijd ook het schrijven op den klank der woorden. Dit laatste nu kan in het Ned. st. behouden worden, hetgeen echter niet noodig is voor de toepassing, gelijk die in de parlementen plaats heeft, daar dan steeds het stenogram onmiddellijk in gewoon schrift wordt overgebracht. Dit neemt niettemin niet weg, dat het Ned. st. de elementen in zich heeft, waarmede de aangeduide leemte geheel kan worden aangevuld, en alzoo het bezwaar volkomen opgeheven, dat het Ned. st. ontoereikend zou zijn voor gebruik in den handel en andere, meer speciale doeleinden (1).

Een derde grond voor den Heer G. om aan het boekje alle waarde te ontzeggen, ligt in den aard der bewijsvoering. Ik wil gaarne gelooven, dat het den Heer G. »niet mogelijk is geweest de talloze gapingen aan te vullen tusschen de meerendeels valsche praemissen en de telkens terugkeerende conclusie van de voortreffelijkheid van het K.-st.» wanneer ZHEG. mij bijv. het gebrek van eenvormigheid der teekens laat »wegredeneeren» met een bewering als: »dat het natuurlijk niet mogelijk is voor elke letter een geschikt teeken te vinden,» terwijl er staat: »*Wil men groote eenvoudigheid ook bij de verbindingen niet prijsgeven*, dan is het natuurlijk niet mogelijk voor elke letter een geschikt teeken te vinden, *zonder te vervallen in bijhaaltjes of -hoekjes.*»

(1) Als de noodzakelijkheid blijkt, ben ik bereid dit gewichtige punt nader te behandelen.

En ten slotte de aanhaling betreffende de aanleering van het Ned. st. Deze aanhaling is juist, maar de voorstelling van hare bedoeling niet geheel. Voor wie de bladz. 22—24 in eene gewone stemming leest, is het duidelijk, dat met de bewering, dat bij de beoefening der kunst hoegenaamd niets te leeren valt, is bedoeld te *memoriseeren*. Ik had destijds mijne goede redenen aangaande het onderhavige punt te zeggen, wat er in het boekje over staat te lezen, ofschoon ik toenmaals reeds bijna overtuigd was van de overdrijving, die ook nog in die voorstelling betreffende de aanleering schuilde. Daarom stel ik er destemeer den hoogsten prijs op, hier te kunnen verklaren, dat men met gemiddeld *één uur dagelijksche oefening* het geheele stelsel kent in *vier à vijf maanden*. Overigens zal de Heer G. met mij wel niet willen ontkennen, dat bij alle stelsels voortgezette oefening wordt vereischt, om de noodige vaardigheid te verkrijgen voor het opschrijven van het gesproken woord.

De Heer G. begint zijn artikel met de herinnering aan de artikelen, die ruim 8 jaar geleden van zijne hand zijn verschenen in *De Indische Gids*, en anderhalf jaar later werden beantwoord door den Heer JOCHEM. Sedert heb ik daarvan kennis genomen. De aanmerkingen, die te maken zouden zijn op hetgeen de Schrijver daar mededeelt betreffende het Ned. st., zijn hier op dit oogenblik misschien niet op haar plaats. Het volgende is evenwel hoogst opmerkelijk. De heer JOCHEM maakt melding van een in sten. schrift geschreven couplet van een Duitsch gedicht van SCHILLER, waaruit bleek, dat daarvoor noodig waren geweest naar GABELSBERGER 108 handbewegingen, naar STOLZE 92, en naar nog een Duitsch st., dat van ARENTZ 81, terwijl het Ned. st. daarvoor 84 handbewegingen vorderde. Daarna wordt nog zeer terecht de volgende opmerking gemaakt: »Hierbij mag niet uit het oog verloren worden, dat wij, omdat het Duitsche woorden waren, vollediger behoorden te schrijven, dan voor Holl. woorden van dezelfde grootte, *zelfs bij strenge eischen*, noodzakelijk zou zijn geweest.»

Geen beoefenaar, voorstander of verdediger van het Ned. st. zal het dan ook met den Heer G. oneens zijn, dat »waar sprake is van invoering van kortschrift bij het leger, een grondig onderzoek omtrent de keuze van stelsel moet voorafgaan.» In dat geval zal ik de valsheid mijner praemissen en de gapingen, waardoor zij zijn gescheiden, misschien nog eenmaal leeren kennen; nu toch is geen enkele mijner beweringen tot een onjuiste gemaakt.

H. J. VAN DEN BERG.

Leiden, 31 Januari 1891.

MEDEDEELINGEN OP TECHNISCH GEBIED.

SCHIETPROEVEN VAN HET GRUSONWERK. V.

(*Vervolg van N°. 1, bladz. 59.*) (1)

(Met schetsen op plaat III.)

C. GEPANTSERDE GESCHUTOPSTELLINGEN.

VIII. *Snelvurende kanonnen in vervoerbare pantseraffuiten.*

De vervoerbare pantseraffuiten van SCHUMANN zijn lichtgepantserde opstellingen voor snelvurende kanonnen van 3,7—5,7 cM. kaliber, welke op een tweeraderig voertuig kunnen worden vervoerd en dientengevolge geschikt zijn om — in vreedetijd in voorraad opgelegd zijnde — in oorlogstijd naar behoefte, hetzij in voorbereide, hetzij in geïmproviseerde geschutstanden te worden in stelling gebracht. Zij kunnen dus niet alleen toepassing vinden in duurzaam versterkte stellingen (bijv. tot het bewapenen van batterijen tegen stormenderhandsche aanvallen in de tusschenstellingen van fortentiniën), maar moeten ook, wegens het gemak en de snelheid, waarmede zij geplaatst kunnen worden, als een element der tijdelijke en veldversterkingskunst beschouwd worden (2). Als zoodanig kunnen zij ook geacht worden te passen in het stelsel der ambulante fortificatie, door SCHEIBERT bepleit, waarvan de strekking is, geen of zoo min mogelijk levende en doode strijdmiddelen te binden aan duurzaam versterkte positiën, die allicht in den oorlog voor een groot deel hare bestemming zullen missen en bovendien snel verouderen, maar daarentegen in oorlogstijd versterkte stellingen daar te improviseren, waar de strategische toestand zulks vordert, en hiertoe het noodige materieel in depotplaatsen op te leggen en in oorlogstijd in stelling te

(1) Tot aanvulling onzer vorige mededeelingen zij hier nog vermeld, dat de naafrem stelsel-GRUSONWERK, waarvan in het voorafgaande herhaaldelijk sprake was, geschetst en beschreven is in de *Mittheilungen*, 1888, G. A., bladz. 274.

(2) Met het oog hierop dragen zij ook den naam van loopgraafpantserers. Zij werden o.a. tot dit doel gebezigd bij de Duitse keizermanoeuvres van 1889, tot bewapening eener vluchtig versterkte stelling, en bij een belegeringsoefening vóór Küstrin, tot versterking der verdedigingslinie tusschen twee forten (zie *Archiv*, 1890, bladz. 176—180). In Rumenië zijn zij in grooten getale in voorraad opgelegd, om — met andere, eveneens voorradige, lichte en verdeelbare pantserconstructies — in oorlogstijd te worden gebezigd tot het in staat van verdediging brengen van de linie *Galatz-Focsani*. (*Archiv* als voren, bladz. 181—183.)

Op 30 Juni 1890 had het GRUSONWERK reeds 620 stuks dezer loopgraafpantserers afgeleverd of in uitvoering.

brengen, waartoe dan verder een doelmatig georganiseerd spoorwegtransportwezen en grondige voorbereidende terreinstudiën den weg moeten effenen (1).

De vervoerbare pantseraffuit bestaat uit een plaatijzeren kuip, overdekt met een draaibaar koepelvormig pantser, met een schietgat, waardoorheen een licht snelvurend kanon naar buiten reikt. De kuip heeft aan de achterzijde een deur en draagt op 4 rollen, door middel waarvan zij over enkele vakken draagbaar spoor van en op het voertuig kan worden gereden.

De inrichting blijkt overigens uit fig. 1 en 2 (pl. III). Daarin stellen voor:

A draaibaar dekpantser van vloeijzer, dik 4 cM. (bij de pantseraffuit voor kanon van 3,7 cM. slechts 2,5 cM. dik), voorzien van een schietgat en van een ventilatie-klep in den top.

B 3 armen, welke het dekpantser dragen en met de ondereinden samenkomen in een verticale-spil, waarop het pantser draait en die met een tap rust in een pot *a*, geplaatst op den bodem *E* der kuip.

B' kanondrager, bevestigd aan het dekpantser; het kanon heeft dus geen terugloop, maar schommelt met het dekpantser, tengevolge van den terugstoot, eenigszins op de spil heen en weder.

H vast ringvormig voorpantser van vloeijzer, dik 4 cM.; de rand van het draaibare dekpantser grijpt, met het oog op inwatering, over het vaste voorpantser heen. De aansluiting is kegelvormig, ten einde bij deformatie van de randen door vijandelijke schoten, waarvan klemming het gevolg zou kunnen zijn, het dekpantser te kunnen heffen en de hinderlijke deelen te kunnen wegnemen.

H' wand der kuip, waarvan de achterzijde, evenals de deuren *K*, tegen terugvliegende scherven van mijngranaten, 15 mM. dik is, terwijl de voorzijde tot gewichtsbesparing slechts 4 mM. dikte bezit.

P munitie-kasten.

Q vak draagbaar spoor, tot opstelling, op- en afladen.

e zitbank voor den vurenden kanonnier.

e' » » » tweeden bedieningsman.

f hefboom, werkende op een stalen remband, die om de vaste tandkrans op den bodem der kuip is gelegd en waarmede verandering van zijdelingsche richting der affuit gedurende het vuren kan worden belet.

i dubbele stelschroef van den vuurmond.

Tot betere afsluiting van het schietgat kan desverkiezende aan de binnenzijde nog een schietgatblind worden aangebracht (in de figuur niet zichtbaar). Achter den vuurmond is nog een tweede opening in het dekpantser, die gelegenheid geeft naar buiten te zien. Voor indirecte richting (ofschoon die hierbij wel zelden zal voorkomen) is het ringpantser van een rondgaande richtschaal, het dekpantser van een wijzer voorzien. Voor eene eventueel gevorderde gelijkmatige verspreiding van het vuur over een aangewezen schootsveld is aan den draaiingstoestel een eenvoudige inrichting aangebracht, waardoor de heen- en terugdraaiende beweging tot den

(1) De in de voorgaande noot vermeldde stelling *Galatz-Focsani* schijnt — voor zooveel bekend is — min of meer te moeten worden beschouwd als eene verwezenlijking dezer denkbeelden, waarvan ook *SCHUMANN* tot zekere hoogte een aanhanger was.

gewenschten hoek kan worden beperkt. De pantseraffuit wordt dan gedurende het snelvuur door den tweeden kanonnier gestadig heen en weer gedraaid.

Bij het in stelling brengen wordt de pantseraffuit van af het voertuig gereden op een gereedgelegd stuk draagbaar spoor Q en tot aan den onderkant van het schietgat ingezonken, hetzij in een aarden borstwering, hetzij bij voorbereide opstelling in een betonlichaam. De dekpantsering vormt dus daarboven een uiterst klein, moeilijk zichtbaar en trefbaar doel. Het weerstandsvermogen van het dekpantser en het ringpantser is voldoende tegen volle schoten uit veldgeschut en verder tegen alle kleine projectielen en scherven.

Op het schietterrein te *Tangerhütte* was een vervoerbare pantseraffuit aanwezig, waarvan het dekpantser, dik 40 mm., bij een vroegere gelegenheid was beschoten uit het veldkanon van 8,2 cM. op 1500 M. afstand, met ringgranaten van 7 KG. De uitwerking, door 3 treffers op het steilste gedeelte van het dekpantser teweeggebracht, bestond — voor zoover zichtbaar — in 3 indrukken, twee daarvan 15 en 17 mm. diep en resp. 90 en 100 mm. in middellijn, de derde zeer vlak en slechts 3 mm. diep. Men mag hieruit afleiden, dat het weerstandsvermogen der dekpantsering tegen beschieting uit veldgeschut alleszins voldoende is (1).

De vervoerbare pantseraffuit wordt door het GRUSONWERK voor 3 kalibers geconstrueerd; nl. voor de snelvuurende kanonnen van 3,7 cM., lg. 23, van 5,3 cM., lg. 24 en van 5,7 cM., lg. 25.

a. Snelvuurend kanon van 3,7 cM., lg. 23, in vervoerbare pantseraffuit.

Gewicht van den vuurmond met sluitstuk 37 KG.

Munitie.

Gewicht der granaat gevuld 0,450 KG.

» » springlading 0,025 »

Aantal werkzame scherven 18.

Aanvankelijke snelheid 484 M.

Gewicht der kartets 0,500 KG.

Aantal hardlooden kogels: 18 van 19 G. (15 mm.),
benevens 3 vulstukken.

Lading rookloos buskruid C/89 (1 mm.) 0,032 KG.

Pantseraffuit.

Gewicht van de pantseraffuit met kanon 1400 KG.

» » het voertuig 500 »

Grenzen der elevatie — 5° en + 10° (2700 M.)

Horizontaal schootsveld 360°.

Duur eener volle omdraaiing 15 sec.

Munitie-uitrusting in de wandkasten 156 schoten.

Bediening 2 man.

Grootste vuursnelheid per minuut 30 à 35 schoten.

Bespanning 1 paard.

(1) Bij de hierboven vermelde belegeringsoefening vóór Küstrin werd de verdedigende stelling met scherp beschoten (Ook uit het kanon van 15 cM.). De zeer moeilijk zichtbare loopgraafpantseren werden niet direct getroffen; slechts een der deuren werd door een scherp verbogen. De gemarkeerde bediening bleef onbeschadigd.

De pantseraffuit was op het schietterrein opgesteld in een permanenten ingezonken geschutstand met gemetselde borstwering. De proef bestond alleen in het uit- en inbrengen van de pantseraffuit. De bodem van den geschutstand en de, ongeveer onder een helling van $\frac{1}{8}$ aangelegde oprit naar het maaiveld waren met planken bevoerd. Het uitrijden met behulp van het voertuig vorderde bij 8 man bediening 1 minuut; het weder terugbrengen in de opstelling door hetzelfde personeel eveneens 1 minuut.

b. Snelvurend kanon van 5,3 cM., lg. 24, in vervoerbare pantseraffuit.

Voor de gegevens betreffende den vuurmond en de munitie verwijzen wij naar N°. 1, bladz. 57 van dezen jaargang.

Pantseraffuit:

Gewicht, met het kanon	2400 KG. (1).
Gewicht van het voertuig.	700 »
Grenzen der elevatie.	- 5° en + 10° (3200 M.)
Horizontaal schootsveld.	360°
Duur eener volle omdraaiing.	15 sec.
Munitie-uitrusting	130 schoten.
Bediening.	2 man.
Grootste vuursnelheid per minuut.	30 à 35 schoten.
Bespanning.	3 paarden.

De genomen proeven bestonden in het navolgende:

a. Vervoer van de op het voertuig geplaatste pantseraffuit door handenarbeid. Hiertoe waren 1 stukscommandant en 8 man noodig, die het voertuig over beddingplanken vooruitbrachten. Het terrein was zandgrond. De pantseraffuit was niet van de volle munitie-uitrusting voorzien; zij bevatte slechts 25 schoten. In 2 min. 45 sec. werd het voertuig over een afstand van 33 pas verplaatst, waarbij de beddingplanken telkens verlegd werden.

b. Afleggen van de pantseraffuit op het natuurlijk terrein. Dit geschiedde door hetzelfde personeel in 1 min. 8 sec.

c. Vuren van af het natuurlijk terrein zonder bedding, tegen plotseling verschijnende tirailleurs. Het doel bestond uit een staande tirailleurlinie van 20 man en op 100 M. achter elken vleugel een soutien van 10 knielende manschappen (fig. 5, pl. III). De afstand van den vuurmond tot aan de tirailleurlinie bedroeg 1200 M. De houten schijven waren zoodanig ingericht, dat zij konden worden opgericht en neergeslagen en dus een plotseling verschijnende tirailleurlinie konden voorstellen.

Er werden met ringgranaten gedaan:

1 afzonderlijk schot en 6 schoten snelvuur onder $2^{\circ}\frac{4}{10}$ elevatie, zonder narichten, tegen de tirailleurlinie; het snelvuur in 13,2 sec.

(1) Deze oudere constructie weegt méér dan de nieuwe voor kanon van 5,7 cM. (zie bladz. 236); de pantseraffuit voor kanon van 5,3 cM. zou dus in 't vervolg ook lichter kunnen worden geconstrueerd.

Gedurende dit vuur was de deur der kuip gesloten; de luchtklep in het dek-pantser open. Deze werd thans ook gesloten.

7 schoten snelvuur, na correctie der zijdelingsche richting en onder elevatie als boven, zonder narichten, tegen de tirailleurlinie, in 14,3 sec.

De pantseraffuit was bij deze 14 schoten in 't geheel 1,10 M. over het terrein achteruitgeschoven.

De deur werd thans geopend; er bleek nog al rook in de kuip te zijn; echter konden de kanonniërs het er uithouden en ondervond het vuren geen belemmering. Het sluiten van de ventilatie-klep in het dek-pantser komt ons overigens voor, ook onder vijandelijk vuur geheel onnoodig en zelfs verwerpelijk te zijn.

5 schoten snelvuur onder $2^{\circ}\frac{8}{16}$ elevatie tegen het rechter-soutien, zonder narichten in 9 sec.

5 schoten snelvuur onder elevatie als voren, tegen het linker-soutien, zonder narichten in 7,2 sec.

Na deze 24 schoten was de pantseraffuit in het geheel 1,65 M. over het terrein achteruitgeschoven.

Alle granaten zijn gesprongen.

De uitwerking was als volgt:

	Tirailleurlinie.	Rechter-soutien.	Linker-soutien.
Aantal getroffen mannen.	8	8	9
Totaal 25 van 40 man.			
Aantal volle treffers.	3	4	2
Doorgeslagen scherven.	21	26	8
Ingedrongen »	—	4	4
Aanslagen van »	2	10	7
Totaal 91.			

Blijkens den schietstaat was de ligging van het gemiddeld trefpunt, ten opzichte van de tirailleurlinie gerekend, voor de schoten N°. 1—14: + 82,8; voor de schoten N°. 15—24: + 99,5.

d. Het weder opladen van de pantseraffuit op het voertuig. Men bezigde hierbij uitsluitend hulpmiddelen, die men zich te velde kan verschaffen: een touw, 2 handspaken en eenige houten stopblokken. Aanvankelijk gelukte het opladen niet en ging veel tijd verloren, waarschijnlijk tengevolge van minder doelmatige wijze van werken of onjuiste verdeling der arbeidskracht. Eerst toen de leider van het vuur handelend ingreep, ging het werk geregeld voort en werd de pantseraffuit in 20 minuten weder op den wagen geplaatst.

De beschreven proeven waren voldoende om aan te toonen, dat men met de eenvoudigste, ook te velde beschikbare middelen de pantseraffuit door manschappen kan doen vervoeren; dat het afleggen en opladen desnoods zonder bijzondere werktuigen kan geschieden en dat in onvoorziene gevallen ook uit de op het natuurlijk terrein geplaatste pantseraffuit zonder nadere voorbereiding met voldoende trefkans kan worden gevuurd.

c. Snelvurend kanon van 5,7 cM., lg. 25, in vervoerbare pantseraffuit.

Gewicht van den vuurmond met sluitstuk	180 KG.
Munitie.	
Gewone granaat, lg. 3,6 kal., gevuld	2,72 KG.
Springlading	0,09 »
Aantal werkzame scherven	27
Ringgranaat, lg. 3,6 kal., gevuld	2,72 »
Springlading	0,09 »
Aantal werkzame scherven	95.
Granaatkartets, lg. 3,6 kal., gevuld.	2,72 »
Springlading	0,035 »
Aantal hardlooden kogels van 14 gr. (13,5 mM.)	70.
Kartets	3,80 »
Aantal hardlooden kogels: 80 van 9 G. (12 mM.), 80 van 12 G. (13 mM) en 80 van 15,5 G. (14 mM.)	
Lading rookloos buskruit C/89 (2 mM.).	0,23 KG.
Aanvankelijke snelheid der granaat.	480 M.

Pantseraffuit.

Gewicht der pantseraffuit met kanon.	2300 KG.
» van het voertuig.	600 »
Grenzen der elevatie.	- 5° en + 10° (3500 M.)
Horizontaal schootsveld.	360°.
Duur eener volle omdraaiing.	15 sec.
Munitie-uitrusting	80 schoten.
Bediening.	2 man.
Grootste vuursnelheid per minuut	25 à 30 schoten.
Bespanning.	3 paarden.

De uitgevoerde proeven zijn de volgende:

1. Vervoer van de pantseraffuit, op het voertuig staande, over effen terrein (zandgrond), met 3 paarden.

2. Het doen van eenige schoten van af het bespannen voertuig. De onderstelling is, dat men onverwacht gedurende het transport genoodzaakt is tot zelfverdediging te vuren (overvalling, terugtocht, enz.), zonder tijd of gelegenheid te hebben de bespanning in veiligheid te brengen.

Er werden 4 schoten met ringgranaten (langzaam vuur) gedaan in achterwaartsche richting, tegen het hieronder nader te omschrijven doel, onder elevatiën van $0^{\circ} \frac{14}{16} - 1^{\circ} \frac{8}{16}$; daarna 6 schoten, waarvan de 4 laatste snelvuur, onder $1^{\circ} \frac{2}{16}$ in zijwaartsche richting tegen hetzelfde doel. Het vuren van af het voertuig bleek geen bezwaren op te leveren. De bespanning hield zich vrij rustig.

3. Afladen van de pantseraffuit en opstellen in een vluchtigen ingezonken geschutstand. Hiertoe werden 8 man gebruikt. Terwijl enkele manschappen het in de nabijheid gereed liggende draagbaar spoor plaatsten, om daarover de pantseraffuit van het voertuig af in den geschutstand te rijden,

werd door de overigen een ingraving gemaakt, aan de voorzijde ongeveer 1,6 M., aan de achterzijde 1,2 M. breed, 0,6 M. diep en met inbegrip van een flauw hellenden afrit omstreeks 7 M. lang. Voor een en ander waren 8 minuten noodig.

Alsnu werden de railvakken van af het voertuig tot in de ingraving gelegd, op enkele houten dwarsliggers rustende en met piketten vastgezet; rails en dwarsliggers werden vervolgens met zand eenigszins onderstoet. Deze werkzaamheden vorderden 5 minuten.

Daarna kon, terwijl inmiddels ook de paarden waren afgespannen, met het afladen begonnen worden. Hiertoe werd een touw om de kuip geslagen en — nadat de haken, waarmede deze op het voertuig bevestigd is, waren losgemaakt — door vieren van het touw de pantseraffuit langs de hellende railvakken in de ingraving afgelaten. Hiervoor waren 5 minuten noodig.

De gezamenlijke, hierboven vermelde werkzaamheden vorderden alzoo 18 minuten; na de 20ste minuut viel het eerste schot, een voldoende bewijs, dat het afladen van de pantseraffuit en het met behulp van draagbaar spoor opstellen in vluchtige geschutstanden snel en gemakkelijk kan geschieden.

4. Vuren met ringgranaten tegen een staande tirailleurlinie en 2 knielende soutiens op 1500 M. De inrichting van het doel stemde geheel overeen met dat, hetwelk hierboven (bladz. 234) beschreven is, doch zonder neerslaande schijven (fig. 5, pl. III).

Er werden gedaan: 5 schoten, langzaam vuur; vervolgens 10 schoten snelvuur, zonder narichten in 24 sec.; alle onder $1^{\circ} \frac{1}{16}$ elevatie.

Alle granaten sprongen. De uitwerking was, met inbegrip van die der hierboven onder 2 vermelde 10 schoten (totaal 25), als volgt:

	Tirailleurlinie.	Rechter-soutien.	Linker-soutien.
Aantal getroffen mannen	20	4	4
	32 van 40 man.		
Volle treffers	9	—	1
Doorgeslagen scherven	122	—	3
Ingedrongen »	6	—	—
Aanslagen van »	35	4	7
Totaal aantal treffers	187		

Volgens den schietstaat lag het gemiddeld trefpunt der schoten N°. 4—10 ($1^{\circ} \frac{2}{16}$ elevatie), ten opzichte van de tirailleurlinie: — 10,7 M.; dat der schoten N°. 16—25 (snelvuur onder $1^{\circ} \frac{1}{16}$ elevatie): — 11,5 M.

Uit de proef blijkt, dat de trefkans ook bij opstelling in een vluchtigen geschutstand en op een tijdelijke bedding, als hier het geval was, zeer bevredigend is.

5. Uitrijden en weder op het voertuig laden van de pantseraffuit. Dit geschiedde weder met behulp van enkele vakken draagbaar spoor, door 8 man. Het vorderde, met inbegrip van de voorbereidingen, slechts 5 minuten.

IX. Snelvurende kanonnen in hefkoepels (duikpantseraffuiten).

De hefkoepels van SCHUMANN zijn bestemd tot opstelling van lichte snelvurende kanonnen, welke hoofdzakelijk de bewapening van verdedigingswerken tegen stormenderhandsche aanvallen zullen vormen. Zij bestaan uit een lichte draaibare pantserconstructie, die — zoolang niet gevuld wordt — in het voorpantser wordt neergelaten. De vuurmond is dan geheel binnen den koepel teruggetrokken en de koepel reeds op korten afstand bijna volkomen aan waarneming onttrokken. Om te vuren wordt de spil, waarop de koepel draait, met behulp van een tegenwicht geheven, zoodat het schietgat boven het voorpantser komt en de vuurmond kan worden vooruitgeschoven in de positie tot vuren. In dezen stand is de koepel voorgesteld in fig. 3 en 4 (pl. III). Daarin stellen voor:

A dekpantser, dik 10 cM., in den top voorzien van een ventilatie-opening met klep.

B affuitwanden, waartusschen de vuurmond verschuifbaar is en die met hoekijzers zijn verbonden aan

C ringpantser, voorzien van een schietgat en van een opening voor directe richting naast, een voor indirecte richting achter den vuurmond.

D spil, waarop de koepel met het onderstel der affuitwanden draagt en draait. De spil zelf is niet draaibaar, maar op en neer verschuifbaar in

E voetstuk, op den vloer van den koepel bevestigd.

F hefboom, op welks korten arm de spil *D* draagt en die draaibaar is om het punt *n*.

G tegenwicht, waarmede de lange hefboomsarm van *F* is belast.

H hardgegoten ijzeren voorpantser, hoog 0,5 M., op welks binnenrand, bij het neerlaten van den koepel, de rand van het dekpantser komt te rusten. Het voorpantser draagt op

L plaatijzeren wandkasten, tot berging van munitie.

e zitbankje van den vurenden kanonnier. Het kan om zijn bevestigingspunt worden op- en neergeslagen. Door het gewicht van den kanonnier wordt het neergedrukt en werkt het op een stel hefboomen *p*, door middel waarvan twee grendels achter het kanon worden geschoven, zoodra dit geheel is vooruitgebracht. Zoolang dus de kanonnier op het bankje zit, wordt belet, dat de vuurmond door den terugstoot of andere oorzaken achteruitschuift.

f draaiwiel, dat bevestigd is aan het onderstel der affuitwanden *B* en dat door den op het bankje *e* zittenden kanonnier met de voeten wordt rondbewogen, ten einde zodoende de draaiing van den koepel te bewerken. Op de horizontale as van het draaiwiel zit een kroonrad, werkende op een horizontalen conischen getanden rand, die aan de spil *D* is bevestigd. Door het rondbewogen van het wiel *f* draait dus de koepel op de spil *D*. Aan de as van het wiel *f* zijn treden o opgehangen, waarlangs de kanonnier het bankje *e* kan beklimmen.

i stelschroef van den vuurmond.

k trekstang tot het bewegen van den hefboom *F*, voorzien van 2 nokken, waarmede de koepel zoowel in geheven als in neergelaten toestand kan worden vastgezet.

g ligplaats voor patronen binnen het bereik van den vurenden kanonnier.

De hefkoepels of duikpantseraffuiten worden door het GRUSONWERK toegepast op 2 kalibers van snelvurende kanonnen; nl. het kanon van 5,3 cM., lg. 24, en

dat van 5,7 cM., lg. 25 (1). Beide typen waren op het proefveld der fabriek aanwezig en werden aan de hieronder beschreven proeven onderworpen (2).

a. Hefkoepel voor een snelvurend kanon van 5,3 cM., lg. 24.

Voor de gegevens betreffende den vuurmond en de munitie verwijzen wij naar N°. 1 van dezen jaargang, bladz. 57.

Hefkoepel.

Middellijn der dekplaat	1,60 M.
Oppervlakte van het horizontale doel	2,00 M ² .
Hoogte in den top, boven het voorpantser gemeten, in geheven stand.	0,47 M.
Oppervlakte van het verticale doel in geheven stand.	0,65 M ² .
Binnenwerksche middellijn der bedieningsruimte	1,80 M.
Kleinste binnenwerksche hoogte der bedieningsruimte	1,90 »
Grenzen der elevatie	— 5° en + 10°.
Horizontaal schootsveld	360°
Aantal schoten geborgen in de wandkasten.	700
Gewicht van de geheele constructie, zonder den vuurmond.	12500 KG.
Bediening voor koepel en vuurmond	2 man.
Grootste vuursnelheid per minuut.	30 à 35 schoten.

Er werd met den koepel gemanoeuvreed en verder werden er enkele schoten uit gedaan. Een volle omdraaiing over 360° werd rechtsom in 6, linksom in 8 sec. verricht. Het tijdsverloop, noodig voor het heffen van den koepel, het vooruitbrengen van het kanon, het laden en afgeven van één schot, het terugtrekken van het kanon en het neerlaten van den koepel bedroeg te zamen slechts 18 sec. (3). Er werden voorts tegen een op korten afstand geplaatsten kogelvanger 7 schoten, langzaam vuur, gedaan, om de wijze van bediening en werking van het mechanisme te doen zien.

b. Hefkoepel voor een snelvurend kanon van 5,7 cM., lg. 25.

Voor de gegevens betreffende den vuurmond en de munitie, zie hierboven, bladz. 236.

Hefkoepel.

Middellijn der dekplaat.	1,75 M.
Oppervlakte van het horizontale doel	2,40 M ² .
Hoogte in den top, boven het voorpantser gemeten, in geheven stand	0,54 M.
Oppervlakte van het verticale doel in geheven stand	0,72 M ² .
Binnenwerksche middellijn der bedieningsruimte.	2,00 M.
Kleinste binnenwerksche hoogte der bedieningsruimte	1,85 »
Grenzen der elevatie	— 5° en + 10°.

(1) De hefkoepel voor een gewoon kanon van 12 cM., lg. 22 (zie *Mil. Spect.* 1890, N°. 10, bladz. 603), blijft hier kortheidshalve buiten beschouwing. De inrichting en bestemming hiervan wijken trouwens eenigszins van het bovenbeschrevene af.

(2) Zie aangaande hefkoepels verder: *Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.* 1890—1891. Vde verslag, bladz. 309—314.

(3) Volgens opgaaf van het GRUSONWERK kan men gemiddeld rekenen op 13 sec. voor een volle omdraaiing en 30 sec. voor het heffen van den koepel, het afgeven van één schot en het weer neerlaten. Bij snelvuur blijft de koepel natuurlijk geheven.

Horizontaal schootsveld	360°.
Aantal schoten, geborgen in de wandkasten	600.
Gewicht der geheele constructie, zonder kanon	14700 KG.
Bediening voor koepel en vuurmond	3 man (desnoods 2).
Grootste vuursnelheid per minuut	30 à 35 schoten.

In de eerste plaats werd met den koepel gemanoeuvreed, waarbij de bediening 2 man bedroeg. Het heffen en neerlaten van den koepel, het voor- en achteruitbrengen van den vuurmond geschieden ook hierbij snel en gemakkelijk. Eene omdraaiing over 360° werd in 22 sec. verricht.

Vervolgens werd met ringgranaten gevraagd tegen een staande tirailleurlinie op 1500 M. afstand, met een knielend soutien op 100 M. achter elken vleugel. De inrichting van het doel stemde geheel overeen met die, hierboven beschreven op bladz. 234, doch zonder neerslaande schijven (fig. 5, pl. III).

Er werden gedaan: 3 schoten, langzaam vuur, tot het inschieten;

5 schoten snelvuur onder $2^{\circ} \frac{10}{16}$ elevatie tegen den linkervleugel der tirailleurlinie, zonder narichten in 11 sec.;

5 schoten snelvuur onder dezelfde elevatie tegen den rechtervleugel der tirailleurlinie, zonder narichten in 10 sec.;

5 schoten snelvuur onder $2^{\circ} \frac{14}{16}$ elevatie, tegen het linker-soutien, zonder narichten in 10,5 sec.;

5 schoten snelvuur onder dezelfde elevatie, tegen het rechter-soutien, zonder narichten in 9,5 sec.

De uitwerking dezer 23 schoten was als volgt:

	Tirailleurlinie.	Rechter-soutien.	Linker-soutien.
Getroffen mannen	18	5	8
Totaal	31 van 40 man.		
Volle treffers	5	—	—
Doorgeslagen scherven	236	5	8
Ingedrongen »	15	1	2
Aanslagen van »	21	3	3
Totaal	299		

Deze uitkomst wijst op een zeer goede trefkans. Gedurende het vuren vertoefden wij in den koepel en bleek het ons, dat men daar noch van rook noch van knal bijzonderen hinder ondervond, terwijl de ruimte in den koepel voldoende bleek te zijn om behalve de bediening nog 3 à 4 toeschouwers te bevatten. Wij konden ons voorts persoonlijk overtuigen van de zeer eenvoudige en gemakkelijke behandeling van het mechanisme, zoowel tot het heffen en neerlaten van den koepel en het voor- en achteruitbrengen van het kanon, als tot het rondraaien van den koepel. Ook het uitzicht van den vurenden kanonnieer scheen ons toe zeer voldoende te zijn.

C. J. S.

Breda, Maart 1891.

(Wordt vervolgd.)

BOEKAANKONDIGINGEN.

Mr. S. VAN HOUTEN *en het wetsontwerp op den militairen dienstplicht.* Door Dr. C. B. SPRUIJT. (Overgedrukt uit de *Nieuwe Rotterdamse Courant*.) Tweede vermeerderde druk. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1891.

De lezers van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* zullen zeer zeker in Januari en Februari van dit jaar met onverdeelde belangstelling kennis hebben genomen van de artikels, waarin Dr. SPRUIJT het door Mr. VAN HOUTEN in diens *Staatkundige Brieven* tegen de thans aanhangige legerwet gevoerde pleidooi op alle punten zoodanig weerlegt, dat geen onpartijdige nog zou kunnen aarzelen, aan wiens zijde hij zich in deze gewichtige zaak had te scharen. Ten einde een ieder in de gelegenheid te stellen, zonder een lastig zoeken in oude courantennommers, zichzelf een oordeel te vormen over de waarde der argumenten, waarmede Mr. v. H., Voorzitter der Commissie van Rapporteurs voor de genoemde wet, durft aankomen, zijn thans die artikels ook in brochure-vorm in het licht verschenen.

Naar onze meening is dit een hoogst gelukkige gedachte geweest. Het kan in het belang van het lot der aanhangige legerwet, en, als voorstanders dier wet voegen we er aan toe, ook in het ware belang van de natie, niet in te ruimen kring worden verspreid, hoe Mr. v. H. in zijne *Staatkundige Brieven* allerlei scheeve voorstellingen heeft gegeven omtrent den inhoud en de gevolgen der legerwet, phantasieën heeft gesteld in de plaats van de werkelijkheid en op hoogst lichtvaardige wijze zoowel over die wet zelve, als over het praeadvies aan het bestuur der Liberale Unie, uitgebracht door eene commissie, waarin o. m. ook Dr. SPRUIJT zitting had, den staf heeft gebroken.

Wij zijn dan ook overtuigd van de instemming van allen, wien de weerbaarheid van ons volk ernstig ter harte gaat, als we een woord van hulde en warme erkentelijkheid richten tot Dr. S. voor zijn onvermoeid streven en werken tot verspreiding van heldere denkbeelden, omtrent hetgeen het ware belang van het vaderland ten opzichte der defensie eischt. Moge hij spoedig de voldoening smaken, dat zijn arbeid in deze niet ijdel is geweest.

PL.

Breda, Maart 1891.

L'Allemagne et l'armée allemande. Livret de campagne par
JEAN POVOLNI. Paris, L. BAUDOIN & CIE. 1891.

Het groot aantal zakboekjes voor den officier te velde is weder met één vermeerderd; het *Sattelbuch für Feldgebrauch, Frankreich und die französische Armee* heeft zijn pendant gevonden in een werkje, getiteld: *L'Allemagne et l'armée allemande*. Goed aangevat, kan zulk een arbeid groote diensten bewijzen, daar wij bij het nemen onzer maatregelen binnen zekere grenzen wel degelijk rekening moeten houden met het tactisch optreden van onzen eventueelen tegenstander.

Aangezien boekjes, in dezen geest opgesteld, nog zeer schaarsch zijn, schijnt het ons gewenscht den inhoud aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen.

De inleiding is vijandig en scherp, brengt den lezer in een minder aangename stemming en schokt noodeloos het vertrouwen in den Schrijver.

Het eerste hoofdstuk bespreekt de Duitsche legervorming en organisatie der strijdkrachten. De eerste, hoe belangrijk ook, kan in een werk met deze bestemming veilig worden gemist, vooral wanneer ze niet juist is weergegeven. De vredessterkte (486.983 man, zonder de Einjähriger) wordt aangegeven door het getal 468.409; evenals hier vergeet P. ook op bladz. 4 de uitbreiding, die het Duitsche leger op 1 October ll. heeft ondergaan (o. a. 70 batterijen veldartillerie).

Hoofdstuk II somt de punten op, waarop bij verkenning van den vijand dient te worden gelet. Dit hoofdstuk kon niet vluchtiger zijn gesteld, behoudt de waarde, die men er aan wil toekennen, tegenover elken willekeurigen vijand en kan dus veilig geschrapt worden, te meer daar het het *a b c* bevat van oorlogvoering en gevechtsleiding, dat waarlijk te velde niet meer kan worden bestudeerd.

De Schrijver behandelt vervolgens de samenstelling en de bewapening der regimenten van de verschillende wapens met bijbehorende treinen. Van het infanterie-geweer, M. '88, beweert hij dat het niet als enkellader kan worden gebruikt, wat wel degelijk het geval is, zij het dan ook niet zooals het onze, nl. met gevuld magazijn.

In plaats van het indringingsvermogen van het infanterie-projectiel op 1800 M., hadden we gaarne enkele ballistische gegevens aangetroffen, die onmiddellijk een indruk geven van de capaciteit van het vuurwapen, op de wijze bijv. waarop FRITZ HOENIG met een enkele pennestreek de waarde van het Duitsche geweer schetst (1).

De Schrijver vermeldt niets omtrent het afschaffen der divisie-cavalerie, zooals dit onlangs heeft plaats gehad, noch omtrent het eenheidsprojectiel der Duitsche veldartillerie, noch aangaande de organisatie der mobiele belegeringsbatterijen, waaromtrent althans enkele niet-officieele gegevens te vinden waren geweest. In plaats van de opsomming van alle treinen, zou het wenschelijk geweest zijn, in een werk als dit, meer essentiele zaken aan te geven, als bijv. de munitie-aanvulling, de lengte der bruggen welke door de divisie- en korpstreinen kunnen geslagen worden, enz., enz.

Thans volgt een uittreksel uit het Duitsche voorschrift op den velddienst, dat op minder wenschelijke wijze dooreen wordt gehaspeld. Het schijnt alsof

(1) Zie *Untersuchungen über die Taktik der Zukunft*, bladz. 184.

alle bepalingen omtrent berichten en meldingen betrekking hebben op de verkenning door de strategische cavalerie; de Schrijver verwacht ordonnansen met »Meldereiter» en verzuimt de inrichting aan te geven van de berichtkaarten en van de wijze, waarop de adressen worden ingevuld — in een boekje, met dit doel geschreven, onmisbaar. De relaisposten zoekt hij achter heggen!

Het volgende hoofdstuk bevat gegevens omtrent de marschen en den marschveiligheidsdienst, van groote waarde om te raadplegen bij verkenning van den vijand. We missen gegevens omtrent de rusten (zie punt 211 Feldd.-Ordnung); eveneens de bepaling dat in de marschcolonne de artillerie zoover naar voren wordt geplaatst als hare veiligheid het toelaat, een bepaling van groote tactische beteekenis. De Schrijver vervangt willekeurig den eisch, aan de voorhoede-cavalerie gesteld, ni nooit de voeling met de voorhoede te verliezen, door de mededeeling dat de cavalerie zich niet te ver van de infanterie mag verwijderen; op die wijze kan de lezer op een dwaalspoor worden geleid.

Waar de Schrijver de wetenschap opdoet, dat zijtroepen en flankdekkingen te allen tijde slechts uit cavalerie zijn samengesteld, is ons een raadsel. Hier en daar vergenoegt hij zich met enkele grepen uit de voorschriften, die, op onoordeelkundige en moeilijk te volgen wijze samengevoegd, een zeer slecht beeld van den werkelijken toestand geven.

Bij de bespreking van de legering der troepen, waarbij men in hoofdzaak zou kunnen volstaan met enkele op schaal geteekende schetsen, vergeet hij de eigenaardige bepaling van wat men, volgens het Deutsche voorschrift, moet verstaan onder »stil alarm.»

P. doet het verder voorkomen alsof de cavalerie 's nachts steeds terugtrekt op het gros der voorposten, terwijl het juist in de bedoeling ligt om ver vooruitgeschoven punten door de cavalerie vast te houden, ten einde nimmer de voeling met den vijand verloren te doen gaan.

De snuipatrouilles keeren volgens den Schrijver altijd langs denzelfden weg terug; men zou, daarop afgaande, lang kunnen wachten, wanneer men ze zoodoende dacht te kunnen oplichten.

Bij zakboekjes, met deze bestemming vervaardigd, dient vooral de klemtoon gelegd te worden op de wijze waarop de gevechtsvoorschriften van het vreemde leger van de onze afwijken; de Schrijver vermeldt wel eenige bijzonderheden van het infanteriegevecht, doch ziet de hoofdzaken over het hoofd; ten einde niet te uitvoerig te worden, slechts het volgende:

Het zooveel besproken beginsel, aangegeven voor de opstelling van reserves, uitwaarts achter den bedreigden vleugel, »omdat Deutsche infanterie in front onaantastbaar is» (zegt het Voorschrift!), wordt volstrekt niet weergegeven, noch de uitspraak van het Exerzir-Reglement, dat een met alle beslistheid ingestelde aanval steeds zal gelukken. Zonder in beoordeeling te komen van deze belangrijke punten 58 en 69, IIde deel van de uitgave van 1889, moest de Schrijver vóór alles dergelijke zaken op den voorgrond stellen; zij geven aan, wat wij te verwachten hebben. Wij vinden nagenoeg niets omtrent het gebruik der verschillende vuursoorten, aangaande vuurleiding en tal van dergelijke zaken. De profielen der tirailleurloopgraven zijn verouderd.

Ook de grondregels voor het cavaleriegevecht zijn gebrekkig weergegeven. Het reglement van 1886 beweert dat front en flanken van doelmatig geformeerde infanterie-afdeelingen tegenover cavalerie even sterk zijn en bouwt daarop de

wijze, waarop de cavalerie tegen dat wapen ten aanval voorwaarts gaat; niets daarvan vindt men in het zakboekje weergegeven. Waar het reglement zegt dat cavalerie alleen tegen opgeloste infanterie, die voor overmacht wijkt, diepte ontberen kan, zegt de Schrijver: »la cavalerie peut se former en colonne profonde contre une infanterie rompue et débandée.» Commentaren overbodig! Na een gelukkigen aanval laat P. onmiddellijk verzamelen blazen, terwijl de Duitsche cavalerie zonder signaal of waarschuwing tot de vervolging overgaat: »In ihr liegt die Ernte des Sieges.»

Dezelfde leemten treffen we aan bij de artillerietactiek. Terwijl het reglement van 1889 twijfelt aan de mogelijkheid van het opwerpen van dekkingen voor caissons, althans bij ontmoetingsgevechten, doet de schrijver het voorkomen als of dit verboden is; hij vergeet te vermelden dat men de veldbatterijen, die door maskers gedekt worden, 100 à 200 M. daarachter zoeken moet en verzwijgt de eigenaardige bepaling dat soms twee artillerie-liniën achter elkander kunnen worden opgesteld.

Het tactisch gebruik der artillerie is zeer stiefmoederlijk bedeed; van de wijze, waarop de rijdende batterijen haar taak bij het cavaleriegevecht hebben te vervullen, treft men niets aan.

Vervolgens worden enkele oorlogsgebruiken aangegeven. In een werkje, bestemd om statistische gegevens te verschaffen aangaande de strijdkrachten van een naburigen staat, behooren algemeen bekende zaken, als in dit hoofdstuk aangegeven, niet thuis. Trouwens, uit de aangehaalde punten blijkt dat de Schrijver zich op een geheel onbekend terrein beweegt en zaken releveert, die in belangrijkheid bij vele niet genoemde ver achterstaan. Het karakter van parlementair wordt door hem opgemaakt uit niterlijke kenteekenen; voor den officier, voor wien dit zakboekje bestemd is, kan die opgave niet voldoende zijn. Art. 43 van de Brusselsche Declaratie van 1879, zoowel als art. 27 van de Handleiding van het Instituut stellen hoogere eischen, nl. autorisatie van het legercommando, waaronder de parlementair behoort. Indien de commandant der vesting Königgrätz op 4 Juli 1866 deze inzichten gedeeld had, zou hij zich wel gewacht hebben voor het voeren der bekende, dwaze onderhandeling met een willekeurigen luitenant der vijandelijke cavalerie. De hoogst onvolledige beschouwing omtrent spionnen en overloopers heeft niet de minste waarde en kan tot wanbegrippen leiden.

Van de Conventie van Genève worden vermeld de art. 1—4, doch verminkt; bovendien wordt niet aangegeven aan welke voorwaarden het door den Schrijver bedoelde personeel heeft te voldoen om aanspraak op onschendbaarheid te hebben. Het overdreven artikel 5, dat nooit is nageleefd en nooit nageleefd zal of kan worden, wordt aangehaald en het zooveel bruikbaar additioneel artikel 4 niet vermeld. Artikel 7 en vooral artikel 8, de onmisbare veiligheidsklep der Conventie, worden eenvoudig verzwegen.

De Schrijver zou wèl gedaan hebben dit geheele hoofdstuk, als zijnde, naar men verwachten mag, bij het officierskorps beter bekend dan bij hem zelf, geheel weg te laten en te vervangen door de bepaling, opgenomen in de Duitsche Kriegssanitätsordnung van 10 Jan. 1874: »Ob der Feind, mit welchem Krieg geführt wird, die Genfer-Konvention und weiter noch die Zusatzartikel anerkannt hat, bez. noch anerkennt, wird gegebenen Falls besonders bekannt gemacht werden.» Dit artikel bepaalt de vermoedelijke houding, die Duitschland in oorlogstijd aannemen zal.

Thans houdt de Schrijver zich krampachtig vast aan de zeer onvolledige gegevens, nedergelegd in de Felddienst-Ordnung, met dit onderscheid echter dat dit voorschrift volstrekt niet, zooals de Schrijver meent, de onmogelijke toezegging doet, dat de inwoners in ruil voor verpleging van gewonden van alle oorlogs-contributiën zullen vrijgesteld worden. De bewering dat de krijgsgevangenen kunnen gebruikt worden «à certains travaux publics» is voor eene gevaarlijke uitlegging vatbaar.

Dit hoofdstuk leidt, zoo het met zorg door den Franschen officier geraadpleegd wordt, onherroepelijk tot teleurstelling, verbittering en onrechtmatige grieven.

Verder volgen eenige veel voorkomende uitdrukkingen in de Fransche en Duitsche taal; met het oog op hare bestemming had men voor eene behoorlijke correctie zorg moeten dragen.

Eindelijk teekent het zakboekje aan: de ordre de bataille en de dislocatie van het Duitsche leger op voet van vrede, met vermelding der namen van de brigade-generaals der cavalerie; de laatste op dit oogenblik natuurlijk reeds verouderd.

Wij missen ten slotte de voornaamste SIGNALLEN der verschillende wapens, waarvan de kennis zulke bekende groote diensten kan bewijzen.

A. H.

Gefechtsbilder aus dem Kriege 1870/71. Band I. Die Gefechte von la Garionnière und Villechauve am 7 Januar 1871. Von FRITZ HOENIG. Mit einem Plane. Berlin S. W. 1891. Verlag von FRIEDRICH LUCKHARDT. Prijs 3 Mark.

FRITZ HOENIG is voor het Nederlandsche leger geen vreemdeling; met belangstelling wordt elke nieuwe arbeid van zijn vruchtbare pen te onzent ontvangen. Verscheen ten vorigen jare van hem de derde en zeer vermeerderde druk zijner onderzoekingen omtrent de tactiek der toekomst, thans zet hij zich, daartoe uitgenoodigd door een aantal zijner kameraden uit het Duitsche en Oostenrijksche leger, opnieuw aan het werk om enkele daarin aangehaalde gevechtsbeelden zoo getrouw mogelijk naar de natuur te beschrijven. Reeds meermalen schilderde HOENIG ons tooneelen uit zijn eigen krijgsmansloopbaan; de aanval der 28ste brigade op het gehucht *Bor* en het daaraan grenzende bosch van *Briz* in den slag bij *Königgrätz*, 1866, de 38ste brigade bij *Vionville* in 1870, zij gaven ons beelden van de werkelijkheid, te vergeefs in andere werken over de tactische krijgsgeschiedenis gezocht. Thans teekent hij ons het verloop van den strijd om twee dorpen in den winterveldtocht van 1870/71; en bij de groote schaarschte, die er aan dergelijke gedetailleerde gevechtsbeelden bestaat, zullen zij ongetwijfeld aan velen onzer kameraden welkom zijn. Uit zijn rijke ondervinding kiest HOENIG met voordacht deze dorpsgevechten, om daarmede tevens de meening te bestrijden, dat in de oorlogen der toekomst de strijd om terreinvoorwerpen zeldzamer zal worden en het verloop daarvan minder hardnekkig zal zijn. Daarbij was de strategische toestand tijdens de gevechten van *la Garionnière* en *Villechauve* op 7 Jan. een zeer eigenaardige. Gedurende het offensief van het tweede leger tegen *Le Mans*, treedt een sterke vijandelijke macht, tegen aller verwachting in, tamelijk verrassend op de linkerflank van de Duitsche strijdkrachten op en dit ondanks het reeds sedert December 1870 vooruitschuiven van de geheele 1ste cavalerie-divisie, die van het verzamelpunt

der vijandelijke macht, *Chateau Renault*, slechts gemiddeld 28 KM. verwijderd was. Met reden besluit H. hieruit tot een zeer gebrekkig gebruik der cavalerie, terwijl de stagnatie, die in de bewegingen der Duitschers intrad, duidelijk bewees, hoe groot de inwerking is van een eenvoudige strategische flankbedreiging.

HOENIG was als regimentsadjutant tegenwoordig bij de gevechten van *Villechauve* en *la Garionnière*; hij teekende de bijzonderheden al dadelijk in zijn dagboek aan en kiest ze thans tot een meer uitvoerige bespreking, omdat karakter en verloop zeer eigenaardig en voor den subalternen officier buitengewoon leerrijk zijn. Daarbij was het eerste een aanvallend, het tweede een verdedigend gevecht, beide waren zuivere dorpsgevechten, beide werden uitsluitend door infanterie gevoerd. De dikke nevel toch was oorzaak dat slechts op zeer korte afstanden kon worden onderscheiden, zoodat de gevechten in meer dan een opzicht met den nachtelijken strijd overeenkomen. Voorwaar een zeer' leerrijke grondslag, waarop op even leerrijke wijze wordt voortgebouwd; met reden laat het zich dan ook verwachten, dat onze officieren, ter afwisseling van de overstelpende theoretisch-tactische literatuur, met belangstelling den arbeid van HOENIG zullen ontvangen. Zij zullen zich niet teleurgesteld vinden! De Schrijver geeft ons een helder beeld van het tactisch verloop van den strijd en knoopt daaraan een strategisch-tactische critiek, die van zijn klaren blik getuigt. Het geheel vormt een eerste deel van de Gevechtsbeelden uit den oorlog van 1870/71, waarvan het vervolg ongetwijfeld met genoegen wordt tegemoet gezien.

Niet onopgemerkt mag het blijven, dat de geheele arbeid aan waarde zou winnen, indien de bewerking der schetsen gelijken tred kon houden met de degelijkheid van den inhoud.

D. V.

Burgerwapening en Historie. Aanteekeningen, in verband met de aanhangige legerwet, door S. J. VAN NOOTEN, kapitein der Artillerie. Schoonhoven. S. en W. N. VAN NOOTEN. 1891. Prijs f 0,30.

Het zijn slechts beknopte "aanteekeningen", die de Schrijver geeft, maar van actueel belang, een hoogst gewenscht licht werpende op de valsche leuzen, waaronder door sommigen de legerwet bestreden en de goede gemeente bewerkt wordt.

Vooreerst wordt het door Mr. S. VAN HOUTEN in zijne *Staatkundige Brieven*, met evenveel aanmatiging als oppervlakkigheid, tot het ideaal van ons weerstelsel verheven "stelsel DE ROO" op zijn juiste waarde geschat.

Verder wordt uit de geschiedenis onzer schutterijen, omtrent het karakter, de militaire waarde en de politieke betrouwbaarheid dezer gewapende burgermacht een oordeel gevormd, dat aan de voorstanders van het "stelsel REUTHER" tot een heilzaam tegengift kan strekken.

Het valt tegenwoordig moeilijk in het pleidooi vóór en tegen de legerwet nieuwe gezichtspunten te openen. Toch is de Schr. er in geslaagd eenige lezenswaardige bladzijden bijeen te brengen en heeft hij daarmede een nuttig werk verricht.

X.